

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”
Навчально-науковий центр заочно-дистанційного навчання
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
«Політичні та соціальні ознаки можливого розвалу росії»

Виконав студент II курсу, групи МНб-21,
спеціальності 256 Національна безпека (за окремими
сферами забезпечення і видами діяльності)
Марко Ілля Юрійович

Керівник – доктор юридичних наук, професор
Романов Микола Степанович
Рецензент – доктор історичних наук, професор,
Кулаковський Петро Михайлович

Острог, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	4
 РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ПОТЕНЦІЙНОГО РОЗПАДУ ДЕРЖАВИ	15
1.1. Теоретичні підходи до поняття розпаду держави	15
1.2. Основні причини розпаду країн на прикладі СРСР та Югославії	18
1.3. Основні методологічні підходи до аналізу кризових процесів у політиці та суспільстві	24
Висновки до розділу 1	27
 РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОТЕНЦІЙНОГО РОЗПАДУ РОСІЇ	29
2.1. Централізація влади та авторитаризм як одні з факторів дестабілізації політичної ситуації	29
2.2. Регіональні протиріччя, сепаратизм та конфлікти серед еліт як сприяючі фактори для потенційного розпаду росії	33
2.3 Військовий чинник, міжнародний тиск та економічні санкції як вагомі фактори впливу на політичну стабільність росії	37
Висновки до розділу 2	42
 РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ РОСІЇ	44
3.1. Економічна криза та її вплив на соціальні настрої	44
3.2. Демографічні проблеми та міграційні процеси як одні з основних викликів для росії в соціальній сфері	46

3.3. Соціальна нерівність як один з факторів підвищення рівня протестних настроїв серед населення	49
3.4. Вплив військових втрат на настрої в суспільстві	51
Висновки до розділу 3	53

РОЗДІЛ 4. МОЖЛИВІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ВСЕРЕДИНИ РОСІЇ З ОГЛЯДУ НА ІСНУЮЧУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНУ ОБСТАНОВКУ	55
---	-----------

4.1. Можливі сценарії дезінтеграції росії та роль у цих процесах зовнішніх акторів	55
4.2. Геополітичні наслідки розпаду росії для світу та України	62
Висновки до розділу 4	66

ВИСНОВКИ	68
-----------------------	-----------

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72
---	-----------

ДОДАТКИ	81
----------------------	-----------

ВСТУП

Після початку повномасштабної війни між росією та Україною, обидві країни опинилися в скрутному положенні. Після провалу «блискавичної війни», як це планувала рф, бойові дії ввійшли в затяжну фазу. На відміну від України, яка згуртувала суспільство навколо ідеї національного спротиву, росія дедалі більше стикається з помітними внутрішніми викликами. Попри значний мобілізаційний потенціал, що дозволяє їй підтримувати активні бойові дії, з плином часу фіксується трансформація громадських настроїв. Зростання недовіри до влади, втома від війни, а також загострення соціально-економічних суперечностей у регіонах дають підстави для дослідження зазначеної тематики.

Сучасна росія, внаслідок вищезазначених подій, постає як складне та суперечливе державне утворення через низку деструктивних чинників всередині країни. Впродовж останніх десятиліть у її політичному житті простежується зміцнення авторитаризму, що у поєднанні з активною фазою війни, багатонаціональним складом населення, зовнішніми та внутрішніми загрозами дає підстави для сумнівів у достатній цілісності цієї держави. У цьому контексті зростає науковий інтерес до дослідження потенціалу дезінтеграційних процесів у російській федерації. Сукупність політичних, соціальних, економічних та етнічних чинників створюють передумови для втрати стійкості державного управління та ослаблення наявної вертикалі влади. Попри наявність окремих публікацій, які висвітлюють загрозу деструктивних процесів у росії, системне дослідження політичних і соціальних передумов можливого розпаду російської федерації залишається недостатньо розробленим. Це зумовлює актуальність комплексного вивчення цієї проблематики, що дозволить не лише глибше зрозуміти внутрішні механізми функціонування авторитарних політичних систем, а й оцінити потенційні сценарії регіональної перебудови та трансформації міжнародного безпекового порядку в разі дестабілізації рф. З огляду на зазначені події, буде доцільно дослідити:

1) Як повномасштабні військові дії на території України у поєднанні з авторитарним способом управління країною впливають на геополітичну стабільність російській федерації?

2) Які можливі сценарії розвитку подій у разі активно дезінтеграції росії та потенційної втрати нею державності?

3) Які існують політико-соціальні чинники всередині росії, що вказують на зростаючу внутрішньодержавну кризу?

Повертаючись до наукових праць, де досліджувалась ця тематика, можна простежити малу кількість саме комплексних аналізів наявної ситуації в рф через її динамічність. Але попри це, існують як вітчизняні, так і міжнародні науковці, які висвітлюють свої точки зору в історичній ретроспективі з можливими прогнозами щодо майбутнього рф.

Серед вітчизняних науковців хотів би відмітити дослідницю Лівінську Ю., яка у своїй роботі під назвою «Воєнні конфлікти Російської Федерації з незалежними державами на пострадянському просторі в українському та російському історіографічних дискурсах» комплексно здійснений теоретичний аналіз української та російської історіографій, присвячений розгляду воєнних конфліктів за участі рф [19]. Ця робота дозволяє простежити політично-соціальні трансформації всередині росії під час активних збройних конфліктів, що дає можливість спрогнозувати зміну настроїв в політичних і соціальних колах рф вже під час повномасштабного вторгнення в Україну.

Органічно доповнює дослідження Лівінської Ю. робота іншого вітчизняного науковця – Руденка С. В своїй праці «Український спадщинний дискурс поразки російської ідентичності», дослідник звертає увагу на культурно-ідеологічну кризу, в яку потрапила росія після 2014 року [27]. Він трактує сучасну рф як носія пост-радянського міфу, що базується на переможницькому дискурсі Другої світової війни, православному культі та імперській винятковості. Автор наголошує, що з втратою України як частини

пострадянського простору, росія втрачає і частину своєї ідентичності, що посилює деструктивні процеси всередині держави.

Якщо подивитися на дослідження які безпосередньо торкаються теми соціально-політичних ознак потенційного розпаду росії, то необхідно виокремити роботи таких дослідників як Чупрія Л. та Готри О.. У своїй спільній роботі «Перспективи розпаду Росії в умовах глобальних викликів», дослідниками розглядається досить широке коло деструктивних чинників [35]. Серед них автори виокремлюють надмірну централізацію політичної влади, соціально-економічну нерівність між регіонами, демографічну трансформацію та поглиблення етнокультурного розшарування населення. Не оминули своєю увагою автори також моральну й ідеологічну складові деградації російського суспільства в контексті домінування пропагандистських наративів. Вони вважають, що такі чинники в сукупності можуть спровокувати дестабілізацію політичної системи рф, особливо за умов збереження зовнішнього тиску та погіршення соціально-економічної ситуації в країні.

Низка українських аналітиків, таких як Володимир Огриско, акцентують увагу на ідеологічній та політичній втомі населення росії від війни, репресій та відсутності перспектив. У своїх публіцистичних і науково-популярних статтях, зокрема у праці «Розпад Росії: загроза чи шанс?» яка була написана ще у 2021 році, він аналізує імперську сутність росії, зазначаючи, що країна існує у вигляді «суперетносу», в якому численні народи штучно утримуються в єдиному адміністративному просторі [23]. Відтак, будь-яка слабкість центральної влади може призвести до ланцюгової реакції розпаду на основі накопичених історичних, етнічних та політичних протиріч.

Щодо міжнародних науковців, то вони також активно досліджують цю тематику. У своїй книзі «After the Deluge: Regional Crises and Political Consolidation in Russia», Деніел Трейсман досліджує причини та наслідки регіонального сепаратизму в росії в 1990-х роках [62]. Він констатує, що Кремль зумів зберегти контроль завдяки централізації фінансової системи, залякуванню

еліт і маніпуляціям з регіональною автономією. З огляду на це, Трейсман попереджає, що така модель є нестабільною та в довгостроковій перспективі може призвести до непередбачуваних наслідків. Для цього дослідження ця праця є особливо важливою через історичну ретроспективу сепаратистських рухів на території РФ, що дозволяє спрогнозувати потенційний сучасний розвиток подій.

Більш детально аналізує сучасний авторитарний режим в Росії Андреа Кендалл-Тейлор. В численних її статтях, зокрема і для Center for a New American Security, авторка розглядає режим Путіна як персоналістський авторитаризм, де вся влада сконцентрована навколо однієї особи [54]. Вона підкреслює, що такі режими є вкрай вразливими до краху через смерть лідера, бунт еліт або масштабні поразки. За її оцінкою, Росія вже демонструє ознаки деградації системи, починаючи від падіння довіри до влади і до зростання регіонального невдоволення.

Продовжуючи тематику авторитаризму, слід відзначити ще одну дослідницю – Машу Гессен. В своїй відомій книзі «The Future is History: How Totalitarianism Reclaimed Russia» вона показує, як Росія повертається до форм авторитарного управління, що нагадує радянські часи [55]. Авторка описує, як через системне знищення опозиції, незалежної преси та громадянського суспільства створено суспільство страху та репресій. Вона вказує, що за таких умов ідеологічна пустка та відсутність елементів самоконтролю здатні призвести до вибуху: соціального або політичного. Вони, в свою чергу, можуть стати тригерами розпаду РФ на окремі суб'єкти господарювання.

Переходячи до теоретичного підґрунтя цього дослідження, то в основному воно складається з поєднання підходів до вивчення державної дезінтеграції, концепцій імперського перенавантаження, теорії модернізації та етнополітичного конфлікту. Ключовими теоріями для цієї роботи є використання концепції імперського перенавантаження, яка була запропонована Полом Кеннеді [57]. Згідно цієї теорії, надмірне розширення зовнішніх амбіцій держави при обмежених внутрішніх ресурсах може призвести до її послаблення,

втрата контролю над периферією та врешті-решт — до краху. У випадку російської федерації ця модель проявляється у поєднанні з зовнішньою агресією, внутрішньою політичною та економічною стагнацією всередині країни.

Доповненням до цього підходу слугує теорія модернізації, яка передбачає, що в багатонаціональних і соціально нерівномірно розвинених державах процеси модернізації можуть активізувати дезінтеграційні тенденції. В самій рф це проявляється через зростання національної самосвідомості в окремих республіках, потенційні вимоги до більшої автономії та деструктивні реакції на централізовану авторитарну модель управління.

Також у дослідженні використовується підхід етнополітичного конфлікту, який дозволяє проаналізувати напруження між федеральним центром та етнічними суб'єктами федерації. Теоретичні праці Дональда Горовіца та Теда Гура дають підстави стверджувати, що політика уніфікації, репресії та придушення національних ідентичностей з боку центру здатна провокувати не лише соціальне невдоволення, а й радикалізацію еліт та сепаратистські настрої в регіонах.

Після всебічного аналізу подій та чинників, що мають значення для цього наукового дослідження, було виокремлено ключові елементи, які становлять основу подальшого аналізу. Серед них:

1) Залежною змінною у дослідженні виступає рівень дезінтеграційного потенціалу суб'єктів російської федерації, тобто комплексний індикатор, що відображає сукупність проявів політичної нестабільності, соціальної напруженості, протестної активності та зростання сепаратистських настроїв у регіонах країни;

2) Натомість незалежними змінними є низка факторів. Серед них було обрано три основних:

- Політична лояльність до федерального центру, що включає рівень довіри до центральної влади, підтримку загальнодержавного курсу, політичну пасивність або активність населення;

- Економічна залежність регіону від внутрішньодержавного та зовнішнього тиску;
- Етнонаціональний склад населення.

З огляду на тему роботи, основні об'єкти дослідження визначаються як структурні одиниці та явища, що безпосередньо пов'язані з процесами дестабілізації, розбалансування вертикалі влади та послаблення цілісності країни. Тому до об'єктів дослідження слід віднести:

- 1) Етнічні групи, схильні до протестної активності;
- 2) Військові ресурси та наслідки мобілізації;
- 3) Економічну інфраструктуру регіонів;
- 4) Міжнародні механізми тиску та їх наслідки.

Комплексне вивчення соціально-політичних процесів у сучасній російській федерації в умовах авторитарної концентрації влади, економічної ізоляції, зростання міжетнічної напруги та воєнного виснаження дозволяють припустити наявність передумов до внутрішньої дестабілізації. Особливо такі тенденції пришвидшаються за умови збереження зовнішнього тиску та поглиблення внутрішньої кризи.

З огляду на сформульовану тезу, можна визначити основне дослідницьке питання: які ключові політичні та соціальні ознаки свідчать про ймовірність дестабілізації та потенційного розпаду російської федерації як у внутрішньому, так і в міжнародному контексті?

Предмет дослідження. Предметом дослідження є сукупність політичних та соціальних процесів і явищ, що можуть свідчити про наявність передумов до внутрішньої дезінтеграції російської федерації, зокрема у контексті авторитарної централізації, міжетнічної напруженості, зростання протестної активності, соціальної поляризації та кризи державної ідеології.

Метою дослідження є виявлення та систематизація ключових політичних і соціальних ознак, які можуть свідчити про ймовірність дезінтеграції рф, з

урахуванням її внутрішніх структурних суперечностей, зовнішньополітичної ізоляції та еволюції суспільних настроїв у регіонах.

З огляду на зазначену мету дослідження, буде доцільно сформулювати такі дослідницькі завдання:

- 1) Дослідити сучасну політичну модель російської федерації, її ступінь централізації та залежності регіонів від федерального центру;
- 2) Проаналізувати динаміку етнонаціональних відносин в росії та рівень етнічної самоідентифікації у національних республіках;
- 3) Визначити зовнішньополітичні чинники, які можуть впливати на внутрішню дестабілізацію рф;
- 4) Систематизувати ознаки, що можуть вказувати на потенційні сценарії розпаду рф та охарактеризувати ймовірні форми такої дезінтеграції.

Дослідження політичних та соціальних ознак потенційного розвалу російської федерації потребує комплексного, міждисциплінарного підходу, оскільки йдеться про аналіз надзвичайно складного й динамічного феномену. Він охоплює одночасно політичну, соціальну, етнічну, економічну, інформаційну та безпекову сфери. Відтак методологічна основа роботи сформована на поєднанні принципів політичної науки, соціології, геополітики, безпекознавства та етнополітології:

- 1) Порівняльно-історичний підхід використано для аналізу аналогічних випадків розпаду багатонаціональних імперій і федерацій, з метою визначення закономірностей дезінтеграційних процесів та екстраполяції їх ознак на сучасну ситуацію в рф;
- 2) Контент-аналіз — застосовувався до медіа-джерел, офіційної риторики, заяв політичних еліт рф, документів та експертних аналітичних матеріалів для виявлення трансформацій у національній ідеології, політичному дискурсі та національній безпековій стратегії;

3) Статистичний аналіз дав можливість виявити тренди, динаміку, кореляції та потенційні закономірності, які свідчать про поступове посилення дезінтеграційних тенденцій у російському суспільстві та політичному устрої.

4) Метод експертного оцінювання. У роботі було враховано позиції провідних українських та міжнародних аналітиків, політологів, які спеціалізуються на питаннях безпеки, російських внутрішньополітичних процесах та регіональній дестабілізації.

Отже, попередній аналіз наукових праць дозволяє дійти висновку, що сучасна політична система росії характеризується високим ступенем авторитаризму, централізацією влади та придушенням політичної конкуренції, що значно підвищує вразливість країни у разі кризи лідерства чи елітного конфлікту. Очікується, що у разі подальшого поглиблення внутрішніх суперечностей можливі кілька сценаріїв розвитку подій. Серед них можна виділити трансформацію федеративної моделі на основі реального розподілу повноважень між центром і регіонами, а також фрагментація держави з елементами сепаратизму та можливою втратою контролю над окремими суб'єктами країни. Відповідно, наявні дослідження дають підстави стверджувати, що існуючі політичні та соціальні процеси створюють передумови для потенційної дезінтеграції російської федерації у середньостроковій перспективі.

Структура і обсяг роботи. Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел.

У 1 розділі розглянуто теоретичні основи аналізу потенційного розпаду держави. Зокрема, проаналізовано основні підходи до визначення сутності держави та чинників, що зумовлюють її дезінтеграцію. Значну увагу приділено аналізу ключових передумов розпаду на прикладі таких держав як СРСР та Югославія, що дозволяє простежити спільні риси політичної, соціальної та економічної кризи, які призводять до втрати цілісності держави. У підрозділі,

присвяченому методологічному аналізу, розкрито основні підходи до вивчення кризових політичних процесів: системний, інституціональний, конфліктологічний, історико-порівняльний та структурно-функціональний. Їх застосування дозволяє глибше осмислити складність і багатовимірність дезінтеграційних процесів, а також вибудувати відповідний теоретико-аналітичний інструментарій для дослідження сучасної росії. Розділ завершується висновками, де наголошується на значенні внутрішньої політичної нестабільності, ослабленні легітимності влади та етнонаціональних протиріч як головних чинників потенційного розпаду держави.

У 2 розділі висвітлено ключові політичні передумови потенційного розпаду російської федерації. Насамперед акцентовано увагу на прогресуючій централізації влади, яка, незважаючи на декларацію демократичних принципів, поступово трансформувала російську політичну систему у персоналістський авторитаризм. У підрозділі 2.1 розкрито механізми згортання демократичних інституцій, зростання повноважень президента, створення Росгвардії та запровадження репресивного законодавства, зокрема щодо «іноземних агентів» і «небажаних організацій». Підрозділ 2.2 присвячено регіональним протиріччям, внутрішньоелітним конфліктам і сепаратистським тенденціям, які посилюються на тлі етнічного та економічного дисбалансу між регіонами. В підрозділі 2.3 розглянуто сукупність зовнішніх викликів — міжнародний тиск, санкційну політику Заходу, вплив війни в Україні та військові втрати — як додаткові дестабілізуючі чинники, що підривають стійкість режиму. У висновках до розділу підсумовується, що зростаюча авторитаризація у поєднанні з внутрішньорегіональною напругою та зовнішньополітичною ізоляцією формують критичні передумови для потенційної дезінтеграції рф.

У 3 розділі досліджено соціальні фактори дезінтеграції російської федерації. У підрозділі 3.1 здійснено аналіз економічної кризи, яка, з огляду на санкційний тиск і витрати на війну, дедалі сильніше впливає на рівень життя населення, породжуючи невдоволення. Підрозділ 3.2 присвячено демографічним

проблемам, таким як депопуляція, міграція та скорочення трудових ресурсів, що поглиблюють дисбаланси в соціальній сфері. У підрозділі 3.3 проаналізовано соціальну нерівність і зростання поляризації між центром і регіонами, що призводить до формування нових протестних осередків. Особливу увагу в підрозділі 3.4 приділено військовим втратам, які суттєво впливають на суспільні настрої, посилюючи зневіру у владі, особливо в регіонах, що несуть основний тягар мобілізації. У висновках наголошено, що соціально-економічна напруженість у поєднанні з етнічними протиріччями створює потенціал для глибокої внутрішньої кризи, яка здатна трансформуватися в деструктивні процеси.

У 4 розділі проаналізовано можливі вектори розвитку геополітичної ситуації в самій росії в умовах посилення політичної та соціальної нестабільності. У підрозділі 4.1 розглянуто можливі сценарії дезінтеграції російської федерації – від м'якої федералізації до повноцінного розпаду з відокремленням республік. Значну увагу приділено ролі зовнішніх акторів – України, країн Заходу, Китаю та Туреччини – у ймовірній перебудові регіонального порядку в разі краху рф. У підрозділі 4.2 окреслено потенційні наслідки такого розпаду як для самої росії, так і для міжнародної системи: зокрема, йдеться про зміну балансу сил у Євразії, активізацію нових регіональних конфліктів, загрози ядерній безпеці, можливості для нової архітектури безпеки в Європі та шанс для України зміцнити свої позиції. У висновках зазначається, що сценарії дезінтеграції рф не є утопічними, і збереження чинного стану речей виглядає дедалі менш імовірним на тлі наростаючих кризових тенденцій.

У висновках роботи узагальнено результати дослідження, зроблено акценти на ключових аспектах можливої дезінтеграції росії.

Апробація. Здійснена під час XXX наукової викладацько-студентської конференції «Дні науки» в Національному університеті «Острозька академія»

(Острог, 12-16 травня 2025 року) з темою «Політичні та соціальні ознаки
можливого розвалу росії».

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ ПОТЕНЦІЙНОГО РОЗПАДУ ДЕРЖАВИ

1.1. Теоретичні підходи до поняття розпаду держави

Процес розвалу держави є надскладним і включає в собі велику кількість факторів, які потенційно на це можуть вплинути. Перш ніж перейти до теоретичного аналізу потенційних ознак розпаду держави, необхідно проаналізувати саме поняття держави. В залежності від періоду в історії та різних дослідницьких поглядів, поняття держави не має єдиного визначення. Тим не менш, можна виокремити п'ять основних підходів які впливають на поняття держави: теологічний, патріархальний, насильницький, марксистський та сучасний. Не заглиблюючись у концепції кожного з підходів, на їх основі Петришиною Н.В. було визначено оптимальне поняття держави. Згідно її бачення, держава це полісистемне явище, що забезпечує всеохоплюючий взаємозв'язок економічних, політичних, соціальних, законодавчо-правових, управлінсько-регуляторних, національно-етнічних, гуманітарних, інформаційних та морально-етичних комунікацій [25].

В цьому визначенні закладені основні чинники потенційних причин розпаду будь-якої держави. В світі не існує певних стандартизованих параметрів країн за якими можна достеменно відстежити і спрогнозувати ознаки розпаду. Це викликано тим, що кожна держава відрізняється за площею, населенню, етнічній структурі, історії, традиціям державності та іншими чинниками. В більшості випадків, саме низка цих факторів і впливає на початок дезінтеграційних процесів всередині країни. Це ж відбувається і в зворотньому напрямку, коли ці ж чинники сприяють покращенню позицій окремо взятої країни на міжнародній арені.

В цілому, кожен окремий випадок дезінтеграції по своїй суті унікальний, оскільки держава, яка розпадається розвивалась в конкретних історичних умовах та зазнавала впливу різних зовнішніх та внутрішніх факторів [21]. Не дивлячись на індивідуальність та непередбачуваність кожного такого випадку, наявні окремі спільні ознаки які характерні для більшої частини характеристик розпаду держави. В першу чергу це можна пояснити тим, що кожна держава як і будь-який її інститут, функціонують незалежно від особливостей один одного, а отже і процеси їх розвитку мають певні загальні ознаки.

Простір та територія є центральними елементами сучасної держави. Без конкретної території, де-факто немає і держави. Тому проведення владної політики по всій території країни є ключем до запобігання дезінтеграційних процесів. З огляду на це, державний суверенітет також напряму залежить від політичної ситуації в країні. Внаслідок послаблення контролю і можуть почати проявлятися певні ознаки, які можуть показувати можливі чинники, що призводять до розпаду. Тому більшість науковців наголошують на тому, що чим більша територія країни, тим складніше владно її контролювати. А отже, така країна піддається більшій вірогідності розпаду під дією окремих факторів, ніж та, що має меншу територію. Зокрема цих ідей дотримувався Л. Кор. Він зазначав, що зі збільшенням території держави вона неминуче стикається з проблемами, які при досягненні певного масштабу стають нездоланими. Це призводить до частіших економічних криз, зростання соціальної напруженості та поступового погіршення рівня життя населення. Кожне суспільство має свій оптимальний розмір, і його перевищення спричиняє серйозні негативні наслідки [21].

Першим серйозним наслідком від таких процесів є послаблення суверенітету. Якщо держава велика і при цьому слабка, то вона не може втримувати суверенітет по всій своїй території. Це створює внутрішню нестабільність та неспроможність влади поширювати свій вплив. Навпаки, такий вплив починає відокремлюватися. Це відбувається внаслідок того, що

втрачається монополія влади на прийняття рішень. Такі тенденції особливо небезпечні саме для авторитарних режимів, оскільки зміщується владний акцент на окремі суб'єкти господарювання на місцях. Є велика кількість причин з чим може бути пов'язана втрата суверенітету над територіями країни: відсутність продуманої національної політики, анексія територій інших країн, втрата власних, економічний занепад. Видатний німецький соціолог, історик, економіст і філософ, один із засновників сучасної соціології Макс Вебер, зробив значний внесок у вивчення влади, зокрема у розробці концепції парадигми легітимності. Він зазначав, що влада ґрунтується здебільшого на довірі підданих або громадян до неї. М. Вебер визначав три види легітимності:

1) Традиційна легітимність. В цьому випадку влада сприймається як законна на основі традицій, звичаїв та історичної спадковості. Прикладами є монархії, релігійні правителі або династичне правління.

2) Харизматична легітимність, коли влада заснована на особистих якостях лідера, його харизмі, здатності надихати та переконувати. Такий тип влади часто виникає в революційні періоди або в умовах кризи, коли суспільство покладає надії на сильну особистість (наприклад, Наполеон, Гітлер, Ленін).

3) Раціонально-правова легітимність. Влада тримається на юридичних нормах, законах і процедурах. Це характерно для демократичних держав, де правителі обираються відповідно до встановлених правових механізмів.

Якщо розглядати таке розмежування влади, то в контексті авторитарних режимів, легітимність може досягатися тільки шляхом харизми лідера. Це дозволяє підтримувати свій авторитет в суспільстві, не дивлячись на окремі деструктивні чинники в країні. У довгостроковій перспективі така модель легітимізації влади може стати вкрай нестабільною. Це викликано залежністю рівня довіри до влади від особистості правителя та його здатності підтримувати суспільну підтримку. Якщо лідер втрачає харизму через економічні труднощі, військові поразки чи внутрішні кризи, легітимність влади різко слабшає, що може призвести до різних видів соціальних потрясінь. Вищезгаданий механізм

утримання при владі часто включає в себе тенденції щодо централізації та персоналізації, що може послабити інституції та правові механізми, необхідні для ефективного управління. Це призводить до клановості, корупції та зростання репресивного апарату, посилюючи відчуження громадян. Можемо зробити висновок, що дезінтеграція держави, в першу чергу, залежить від глибокої кризи політичної складової керування країною. Центральною проблемою яка постає перед країною в моменти кризи це необхідність кардинальних змін, які мають бути наслідком розвитку політичних, економічних, соціальних та інших видів відносин. В цьому випадку, основним завданням політичних керівників держави є вдале впровадження таких змін з метою адаптації до існуючої реальної обстановки, що постійно змінюється [21].

Отже, дезінтеграція держави є складним і багатогранним процесом, що спричиняє суттєві зміни в системі міжнародних відносин. Такі процеси супроводжуються негативними наслідками, зокрема громадянськими війнами та загостренням міжетнічних конфліктів. Як свідчить практика, основою цього явища є внутрішня політична нестабільність, яка поступово підриває державні інститути зсередини. Дослідження дезінтеграційних процесів є вкрай важливим, оскільки їх динаміка безпосередньо впливає на стабільність усієї міжнародної системи.

1.2. Основні причини розпаду країн на прикладі СРСР та Югославії

В сучасній історії є велика кількість випадків розпаду країн, зокрема одні з найбільш показових випадків це розпади СРСР та Югославії. На прикладі цих двох держав можна визначити основні ознаки того, коли і через що закінчується життєвий цикл країни. Це дозволить більш системно подивитися на сьогодишню ситуацію в росії.

Радянський Союз – це країна з надзвичайною кількістю територій, яка включала в себе велику кількість народів та національностей. Не зважаючи на те,

що саме створення такої країни є штучним та насильницьким, все ж таки, початок ознак розпаду СРСР слід розглядати після падіння режиму І. Сталіна та приходу до влади М. Хрущова. Цей період одразу почав носити назву «відлига», оскільки з радикальної диктатури система управління досить різко перейшла до авторитаризму. Це не сподобалася прихильникам консерватизму і у 1957 році були спроби усунути від влади М. Хрущова [2]. Не дивлячись що такі намагання не увінчалися успіхом, у сукупності з наявними націоналістичними тенденціями у країнах Східної Європи це стало тими подіями, які започаткували процес розпаду СРСР. Пом'якшення репресивного методу управління мало компенсуватися позитивними зрушеннями всередині країни. На противагу цьому, М. Хрущов не зміг домогтися покращення економічної та соціальної ситуації в країні, що призвело до невдоволення серед населення. В результаті змови, тодішнього президента країни було усунено з посади «за станом здоров'я» і до влади прийшов Л. Брежнєв.

Не дивлячись на невіддале реформування економіки М. Хрущовим, вона продовжувала зростати. За керування країною Л. Брежнєва, хоч і невелике її зростання припинилося. Через такий стан речей, цей період в існування СРСР отримав назву «застій». Один з основних ворогів для «радянської культури» був образ Заходу, і внаслідок падіння рівня економіки, СРСР почав стрімко втрачати свої позиції у боротьбі з США. Така подія почала сіяти розбрат серед населення, через що ще більше активізувалися націоналістичні рухи в Литві, Латвії, Вірменії, Україні та інших країнах. Подією яка стала точкою неповернення у історії СРСР це ввід військ в Афганістан у 1979 році [11]. Хоч офіційне керівництво виправдовувало такий крок, насправді радянські військові були в тій ситуації окупаційними силами. Окрім того, що їх забезпечення на території Афганістану потребувало додаткових інвестицій, сама ця військова компанія запустила процес «гонки озброєнь» [12]. Це стало фатальним ударом для ослабленої економіки СРСР, оскільки на тому етапі розвитку, конкурувати з країнами заходу було неможливо.

Окрім цього, ця подія стала знаковою з точки зору початку радикальних кроків зі сторони міжнародної спільноти щодо впровадження проти СРСР значних пакетів санкцій. У 1980 році США ввели торговельне ембарго, яке передбачало заборону на постачання зерна в СРСР, обмежили експорт високих технологій та частково заблокували радянські банківські операції у США. Вже за кілька років були впровадженні обмеження що стосувалися нафто-газового сектору, зокрема США заборонили поставки технологій для газопроводу «Сибір-Європа» [17]. Період правління Л. Брежнєва запам'ятався корупційними скандалами, неефективною економічною політикою та малоефективним придушенням національних рухів.

Після смерті Л. Брежнєва, у СРСР почався затяжний період нестабільності. У 1983 році до влади прийшов Ю. Андропов. Він намагався провести реформи, але через хворобу йому не вдається реалізувати зміни. При владі він був недовго і через його смерть новим лідером стає Костянтин Черненко, який підтримував стару систему. Але і цей лідер дуже швидко пішов з життя, чим створив кризу влади в СРСР. Таким чином, старі лідери не могли адаптуватися до нових умов, а їхня смерть свідчила про політичну нестабільність.

У 1985 році почався процес перебудови. До влади прийшов М. Горбачов. Він розпочав реформи у економічній сфері, запровадив «гласність» та курс на демократизацію. Внаслідок попередніх потрясінь, ситуація в країні все більше погіршувалася. Каталізатором наявних проблем в державі яскраво показала катастрофа на Чорнобильській АЕС. Реакція влади була повільною та неефективною, що стало поштовхом до серйозних деструктивних процесів серед союзних держав. Почали з'являтися перші прояви політичної активності в республіках, зокрема в Балтійських країнах і Грузії. Щоб змінити ситуацію, у 1987 році ще більше активізувалися економічні реформи. Горбачов запровадив реформу «кооперативного руху», яка дозволяла створювати приватні підприємства. При цьому активно впроваджувалася політика гласності, але вона стикнулася з великою кількістю проблем. Основною з них була активне

обговорення в суспільстві заборонених тем, а саме сталінських репресій і національних проблем.

Внаслідок цього, на рубіжі вісімдесятих та дев'яностих років активно почали проявляти себе націоналістичні рухи. У Вірменії почався рух за приєднання Нагірного Карабаху до Вірменської РСР, що викликало конфлікт із Азербайджанською РСР. У Литві, Латвії та Естонії було створено «Народні фронти», що вимагали незалежності. Сама Верховна Рада Естонської РСР проголосила верховенство своїх законів над союзними, що стало безпрецедентним випадком і краху усієї системи управління на місцях. Де-факто почався демонтаж комуністичної системи. Відбулися перші відносно вільні вибори до Верховної Ради СРСР. Влада КПРС продовжила слабшати, а в парламент почали проходити опозиційні сили. 23 серпня 1989 року відбувся масова акція під назвою «Балтійський шлях». Він складався з мільйонів людей, який утворили живий ланцюг на кордоні Латвії, Литви та Естонії. Головною вимогою цієї акції була незалежність згаданих республік. Підкріпила ці події революція в Румунії, внаслідок якої пав режиму Чаушеску, який підтримував комуністичний рух в країні.

Наслідком таких подій стали масові акти про незалежність серед таких країн як Литва, росія та інших. Вже у 1991 році Радянський Союз остаточно припинив своє існування. Звичайно в цей період були спроби радикальних комуністів відновити свої позиції. По це свідчать події серпня 1991 року, коли Група консерваторів із КПРС спробувала здійснити переворот, щоб зупинити розпад СРСР. Спроба виявилась невдалою. Розпад СРСР був зумовлений поєднанням економічних криз, національних рухів, політичних реформ і зовнішнього тиску. 25 грудня 1991 року М. Горбачов подав у відставку, офіційно припинивши існування Радянського Союзу.

Якщо Радянський Союз розпався відносно мирним шляхом, не враховуючи декілька конфліктів, наприклад в Нагірному Карабасі, то спроба децентралізації Югославії призвела до затяжних кривавих війн. Країна об'єднувала в собі шість

республік: Сербія, Хорватія, Словенія, Боснія і Герцоговина, Македонія та Черногорія. Окрім цього, існувало два автономних об'єднання Косово та Воєводіна. Така велика кількість різних країн під одним протекторатом ставила під загрозу можливість централізовано керувати населенням. Основоположною причиною, яка стала початком для кривавих війн в країні стала економічна нерівність між республіками. Північні республіки, такі як Словенія та Хорватія були економічно розвиненими, тоді як Сербія, Чорногорія та Боснія значно відставали. Тому північні регіони не хотіли ділитися ресурсами з біднішими, що викликало невдоволення центральною владою, яка намагалася втримати владу. В цей же час, в країні розпочалася гіперінфляція. Продукти стали дефіцитними, рівень безробіття різко зріс. Кредитори країни, зокрема Міжнародний валютний фонд, вимагали жорстких економічних реформ, що призвело до масових протестів серед населення. Подія яка остаточно поглинула Югославію в хаос війни – смерть диктатора-комуніста Йосипа Броза Тіто у 1980 році. Він був на чолі країни з 1945 до 1980 року та утримував країну завдяки авторитарному правлінню. Після його смерті, влада перейшла до представників окремих республік, що послабило єдність країни вже у вищому керівництві. Кожна республіка почала проводити власну політику та намагалася отримати більше автономії. Політичні еліти просували свої власні цілі, використовуючи при цьому націоналістичні рухи для мобілізації підтримки.

Серед усіх республік, своєю радикальністю вирізнявся представник Сербії – Слободан Мілошевич. Він прийшов до влади у 1987 році та зробив ставку на сербів, які проживали по всій території Югославії. Тому він намагався централізувати владу саме в своїх руках, ігноруючи потреби інших республік. Тому вже у 1989 році було скасовано автономію Косово та Воєводіни, що спричинило велику кількість протестів на цих територіях. Не краща ситуація була і на території інших республік. В цей час почав ставати на ноги хорватський та словенський націоналізм, Боснія виявилася розділеною через велику кількість меншин, які прагнули різного розвитку країни. На фоні розпаду комуністичних

режимів СРСР в інших країнах, комплекс таких факторів спричинив спалахи військових конфліктів по всій території Югославії. У 1990 році у всіх республіках пройшли перші демократичні вибори, на яких перемогли націоналістичні партії, що виступали за вихід зі складу Югославії.

Окрему увагу слід приділити саме міжнародній політиці, яка безпосередньо вплинула на перебіг подій в країні. У 1980-х роках західні держави підтримували Югославію як буфер між СРСР та НАТО. Однак після падіння комунізму та початку міжетнічних конфліктів позиція Європи та США значно змінилася. На початку 1990-х років, багато західних країн почали підтримувати повстанські рухи за незалежність всередині Югославії. Особливо активно була Німеччина, яка першою підтримала боротьбу за незалежність Словенії та Хорватії, згодом визнавши їх незалежність. У 1992 році США та Європа визнали незалежність всіх республік, за виключенням Сербії та Чорногорії. Намагалася підтримати Сербію росія, але через власну нестабільну ситуація, робила це виключно дипломатичним шляхом. Як наслідок, свій вплив і на територію Сербії поширили західні країни, що було болючою поразкою для рф.

Через розгортання великої кількості військових компаній на території Югославії, для врегулювання ситуації втрутилася ООН. У 1992 році як відповідь на конфлікт у Хорватії та Боснії, ця організація розмістила миротворчі війська в країні. Основним завданням місії було захистити цивільне населення та припинити бойові дії. Проте ООН виявилася неефективною, оскільки не мала достатньо повноважень для зупинки конфліктів. Сербія продовжила зазнавати економічних санкцій та ізоляції, але попри це просувала і надалі свою військову компанію.

Через такий розвиток подій, в країну втрутилося НАТО зі своїм військовим контингентом. У 1995 році НАТО розпочало операцію «Deliberate Force», яка включала бомбардування позицій сербських військ у Боснії [56]. Це змусило сербів піти на переговори, що призвело до підписання «Дейтонської угоди», яка

завершила війну в Боснії [1]. Втім, на цьому конфлікти на території вже колишньої Югославії не завершилися. Військові дії продовжувалися на території Косово та Сербії. Косовські албанці почали повстання проти сербського уряду, який відповів жорстокими репресіями. Як наслідок, НАТО розпочало операцію «Allied Force», підвергнувши масованим бомбардуванням Белград та сербські військові об'єкти [53]. Після 78 днів ударів, Сербія вивела свої війська з Косово, і регіон перейшов під контроль ООН. Можемо зробити висновок, що через військову та економічну підтримку країн ЄС та США і неспроможності росії в повному обсязі підтримати сербські сили, в Югославії пришвидшилися деструктивні процеси, що призвело до її розпаду.

1.3. Основні методологічні підходи до аналізу кризових процесів у політиці та суспільстві

Існує декілька підходів до аналізу процесів у політиці та суспільстві. До них належать: системний, інституціональний, конфліктологічний, історико-порівняльний та структурно-функціональний. Проаналізуємо кожен з вищезазначених підходів.

Системний підхід. Перш ніж перейти до аналізу системного підходу, треба визначити, що собою являє політична система. Політична система – це сукупність норм, що взаємодіють між собою, ідей і заснованих на них політичних інститутів, а також дій, які організовують політичну владу, взаємозв'язок громадян і держави [4]. Вона створюється для утворення цілісності та єдності дій людей в політиці. Саме таке бачення мав і родоначальник системного аналізу Д. Істон. Він бачив сенс в тому, що системний аналіз дозволить краще взаємодіяти з середовищем. Д. Істон вважав, що такий підхід дозволить краще виявляти способи підтримки рівноваги з середовищем. А саме призначення політичної системи, на його думку, полягало у розчиненні соціальних відмінностей, подоланні політичних конфліктів і суперечностей.

В значній мірі призначення системного аналізу міститься у виявленні способів підтримки рівноважного, стабільного стану політичної системи, її здатності адаптуватися до дії зовнішнього середовища [4]. Так само, згідно цього підходу, розглядається і суспільство, тобто складна структура, що складається з взаємопов'язаних підсистем. Відповідно до підходу, криза є результатом порушення рівноваги всередині системи або між її окремими елементами. Аналіз кризових явищ у межах системного підходу передбачає виявлення слабких місць у структурі, а також розгляд механізмів адаптації або трансформації суспільної та політичної системи.

Інституціональний підхід. Відповідно до назви, такий підхід фокусується на ролі політичних і суспільних інститутів у кризових процесах. Сильні інститути влади в країні та їх постійний розвиток є гарантами стабільної політичної та соціальної систем. Згідно з цим підходом, стабільність чи нестабільність суспільства значною мірою залежить від ефективності політичних інститутів таких як уряд, парламент, судова система, партії та громадянське суспільство. Якщо інститути слабкі, вони не можуть ефективно вирішувати конфлікти, що призводить до кризи. Зокрема, це було однією з основних причин розпаду СРСР після впровадження низки невдалих реформ.

Конфліктологічний підхід. Криза також може розглядатися з точки зору конфлікту інтересів. Такі події можуть траплятися серед різних соціальних, етнічних або політичних груп. Конфлікти є природною частиною суспільного розвитку, проте якщо вони не врегульовуються через переговори чи компроміси, вони можуть перерости у масштабну кризу або навіть війну. Показовою є ситуація в Югославії, а саме Боснії. Відбувся конфлікт між сербами, хорватами та босняками, оскільки кожна з груп мала власне бачення майбутнього країни, що призвело до затяжної війни зі втручанням третіх сторін.

Історико-порівняльний підхід. Така концепція дозволяє проаналізувати будь-яку подію сьогодення, звернувши увагу на подібні ситуації в минулому. Критична оцінка історичного досвіду дозволяє виявити закономірності розвитку

криз і визначити можливі варіанти їхнього вирішення. Сам підхід має глибоке історичне коріння, але з точки зору політологічних процесів, остаточно був сформований наприкінці 19 століття. Родоначальником концепції порівняння суспільств на різних стадіях їх розвитку був Огюст Конт [30]. З роками історико-порівняльний підхід значно еволюціонував. На сучасному етапі досліджень є декілька основних векторів застосування цього підходу:

- 1) Порівняння авторитарних та демократичних режимів;
- 2) Аналіз економічних крих та їх причин;
- 3) Дослідження революційних процесів;
- 4) Порівняння моделей розвитку різних країн.

Історико-порівняльний підхід є потужним інструментом аналізу політичних та соціальних процесів, який дозволяє не лише розуміти події минулого, а й прогнозувати можливі сценарії майбутнього.

Структурно-функціональний підхід – метод системного дослідження соціальних явищ і процесів як структурно розчленованої цілісності, де кожен елемент структури має певне функціональне призначення. Такий підхід передбачає два основні напрямки:

- структурний, за якого науковий пошук починається з аналізу структур, а кінцевою метою є виявлення функцій, що ними виконуються;
- функціональний, де постулюється певна сукупність функціональних вимог і потім виявляються різні структури, що здійснюють ці функції [15].

За допомогою цього підходу можна проаналізувати не тільки окремі елементи функціонування держави, але і взаємодію між ними. Таким чином визначається роль кожної з інституцій у загальній стабільності або кризі соціальної системи. Є низка науковців які брали участь у розробці вищезазначеного підходу. Втім, серед них треба виділити Талкота Парсонса. Він є одним із головних розробників структурно-функціонального аналізу. Він визначив чотири ключові функції будь-якої соціальної системи, які отримали назву AGIL-модель. Т. Парсонс вважав, що будь-яка система, щоб бути життєвою

і ефективною, повинна відповідати чотирьом основним функціональним вимогам [34].

Перша з них – адаптація. Вона передбачає, що існуюча система адаптується до мінливого зовнішнього середовища. Наступна вимога – досягнення цілей. Система яка не виробляє цілі та не досягає їх не є ефективною. Тому необхідно підтримувати баланс між генерацією цілей та спроможністю системи до їх виконання. Не маловажливим є і процес інтеграції. Він передбачає здатність системи здійснювати внутрішню регуляцію і координувати елементи дій всередині неї. І останньою функціональною вимогою згідно моделі AGIL є латентність. В контексті функціональної системи це означає, що передбачається наявність загальнозначущого символу, який здійснює підтримку культурного зразку, а також мотивацію акторів до його збереження. Під акторами слід розуміти тих осіб та ті інституції, які напрямую впливають на соціальне та політичне життя країни [34].

Висновки до розділу 1

З вищезазначеного можемо зробити висновок, що розпад держави – це складний процес, що відбувається під впливом різних внутрішніх і зовнішніх факторів. Основними передумовами дезінтеграції є політична нестабільність, економічний занепад, національні протиріччя та ослаблення державного суверенітету. Історичні приклади, такі як розпад СРСР та Югославії, наочно демонструють, як низка несприятливих чинників може призвести до дезінтеграції навіть потужних за формальними параметрами держав. У випадку СРСР ключовими факторами розпаду стали багаторічна авторитарна модель управління, ідеологічна стагнація, економічна криза, виснажлива гонка озброєнь, неуспішна військова кампанія в Афганістані, а також спроби реформування системи під керівництвом Михайла Горбачова, які хоча й мали на меті її збереження, фактично лише прискорили крах. Національні рухи які

спочатку вимагали лише більшої автономії, згодом стали рушіями розпаду Союзу, що засвідчує ключову роль етнополітичного чинника.

Югославія розпалася на тлі глибоких етнічних конфліктів, економічної нестабільності, втрати легітимності центральної влади та зовнішнього втручання. Авторитарне правління забезпечувало штучну стабільність, яка після його закінчення швидко зникла. Політичні еліти окремих республік використали націоналізм як інструмент мобілізації населення, що у поєднанні з економічними труднощами призвело до кривавого конфлікту і розпаду країни.

Загалом, розвал держави відбувається коли центральна влада втрачає контроль, політичні та економічні механізми стають неефективними, а суспільство більше не підтримує легітимність правлячої верхівки.

РОЗДІЛ 2

ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОТЕНЦІЙНОГО РОЗПАДУ РОСІЇ

2.1. Централізація влади та авторитаризм як одні з факторів дестабілізації політичної ситуації

Така держава як росія позиціонує себе як головна правонаступниця СРСР, але при цьому декларує демократичні принципи управління країною. Прагнення відновити вплив СРСР на світ тільки в кордонах сучасної росії та демократичними методами, виглядає як утопічна реальність російської правлячої верхівки. Тому військова експансія в інші країни та поступова централізація влади в руках однією людини стали основними важелями впливу на світову та внутрішню політики. З кожним роком задекларований демократичний устрій рф все більше нагадує глибоко авторитарний режим з централізацією влади в руках однієї людини. Перші ознаки централізації влади в рф почали проявлятися ще задовго до повномасштабного вторгнення на територію України.

Конституція рф ще з 1993 року давала президенту надзвичайно широкі повноваження у вигляді потенційного розпуску Державної Думи та можливості призначати уряд. Приклади Чеченських війн говорять про силовий метод придушення волевиявлення та повний контроль над федеративними республіками. Після приходу до влади в.в. путіна ситуація погіршилася. Була ліквідована можливість обирати губернаторів регіонів. В подальшому це робив виключно президент. Розширився контроль над ЗМІ і почала своє становлення жорстка військова вертикаль у вигляді реформування підрозділів ФСБ, МВС та армії. Період перебування при владі Медведєва можна вважати пом'якшенням з відвертою стагнацією усіх векторів розвитку держави. Сконцентрувати увагу, на

мою думку, треба на періоді з 2012 року, коли до влади прийшов діючий президент рф.

Саме з цього часу почалася авторитарна централізація влади. Продовжувалася політика яка була запроваджена ще з 2008 року. Поговоримо про конкретні кроки влади рф, які призвели до нинішньої ситуації в країні. Перше про що треба згадати – концентрація влади в руках президента. Де-факто, у 2012 році був прийнятий закон, що повертав прямі вибори губернаторів, які були заборонені до цього. Але на практиці президент залишив за собою значну роль у процесі їх призначення через механізм «попередніх консультацій» та можливість відсторонення губернаторів за власним рішенням.

Вагому роль у авторитарній централізації влади відіграв 2016 рік. В цей рік офіційно була створена Росгвардія, яка в майбутньому стала основним важелем стримування волевиявлення народу. Також в цьому ж році були прийняті закони, що дозволяють уряду оголошувати «небажаними» організації та їх діяльність на території рф. Такими організаціями стали міжнародні правозахисні сили та опозиційні групи, що в значній мірі обмежило можливості для політичних противників діючої влади. Як наслідок, також з'явився список з «іноагетів», який з кожним роком тільки збільшується, штучно створюючи додаткову напругу в суспільстві.

Ну і звичайно квінтесенцією розширення владних повноважень в рф є зміни до конституції 2020 року. Поправки до Конституції дозволяли президенту знову балотуватися на посаду після закінчення його терміну в 2024 році. Таким чином, володимир путін потенційно може залишатися на посаді до 2036 року. Зазнала авторитарних утисків і судова гілка влади. Президент отримав повноваження призначати суддів Конституційного суду та Верховного суду без потреби в згоді парламенту, що є яскравим проявом антидемократичної системи управління. Це, в свою чергу, стосувалося й низки інших посад, зокрема прем'єр міністра. Згідно з новими правками, значно підвищилась і роль військових структур. На законодавчому рівні закріпилася роль президента як

головнокомандувача Збройних сил та його контроль над всіма силовими структурами.

Придушення опозиції та громадянських свобод. Дестабілізуючим фактором також є систематичні утиски, яких зазнають опозиційні сили та звичайні громадяни. Опозиційні політичні партії, громадські організації та незалежні медіа стикаються з постійним тиском через судові переслідування, арешти активістів, заборону діяльності та розгортання інформаційних кампаній з дискредитації. Введення законів про «іноземних агентів» та «небажані організації» дозволяє владі переслідувати критиків під виглядом боротьби з зовнішнім впливом. Систематичне блокування веб-ресурсів, розгін мирних демонстрацій і переслідування журналістів, створюють атмосферу страху та самоцензури серед населення. Яскравими прикладами всіх перелічених подій є заборона протестів проти пенсійної реформи у 2018 році, визнання Фонду боротьби з корупцією (ФБК) «екстремістською організацією», закриття видання «Медуза» та оголошення його «іноземним агентом» [26]. Це лише мала частина таких прикладів, які показують рівень авторитаризму який наразі існує в росії. Тим не менш, такі систематичні і жорсткі дії влади, потенційно можуть бути обернені і до неї самої. Зростання невдоволення серед населення робить будь-який радикальний крок офіційної влади більш ризикованим, що дає привід до ще більшого «розгойдування» внутрішньополітичної ситуації. Під кінець 2024 року, значних утисків почали зазнавати не тільки громадяни, а і олігархічні структури, які до цього часу були недоторканими.

Корупція та олігархізація влади. Насправді це комплекс факторів, який негативно впливає на левову частку населення росії. Загалом, олігархізація влади полягає у тісному зрощенні бізнесу та політичних еліт. Олігархи, які отримують економічні привілеї в обмін на політичну лояльність, стають невід'ємною частиною владної вертикалі. Така система сприяє концентрації економічних ресурсів у руках обмеженого кола осіб, що посилює соціальну нерівність та підриває довіру населення до державних інституцій. Такий сценарій утримання

при владі політичні еліти росії практикували роками. Але з погіршенням ситуації на фронті, економічним тиском та низкою інших чинників, переслідування почали зазнавати і саме елементи цієї системи, тобто олігархи. В росії набирає обороти націоналізація. В першу чергу російське керівництво хоче позбавити бізнес заводів і підприємств, які мають пряме відношення до військової машини країни. За два роки повномасштабної війни, в росії було впроваджено більше 180 справ щодо націоналізації окремих видів приватних підприємств. Існує три найпоширеніші офіційні версії, згідно яких відбувається націоналізація: порушення антикорупційного законодавства, підприємства були приватизовані за кошти, які не мають підґрунтя та за фінансування Збройних Сил України [52]. Націоналізація впливає на найбагатших людей росії. При цьому, окреме коло осіб серед олігархів де-факто отримує владу над націоналізованими підприємствами. Це створює нестабільну ситуацію серед найбагатших людей рф, де привілейована їх частина має більше повноважень ніж інша.

Монополізація медіапростору та пропаганда мають подвійний ефект на політичну стабільність держави. З одного боку, вони сприяють консолідації суспільства навколо режиму в короткостроковій перспективі. З іншого боку, у довгостроковій перспективі ці процеси можуть призвести до критичних наслідків для правлячої верхівки.

В умовах відсутності незалежних ЗМІ громадянське суспільство втрачає можливість контролювати владу, що призводить до зниження рівня політичної активності населення та його апатії. В той же час, пропаганда часто створює ілюзію стабільності та процвітання, яка різко контрастує з реальними економічними та соціальними проблемами. Усвідомлення просування нереалістичних фактів в медіа можливе через мінімальний доступ до альтернативних джерел інформації. У регіонах, де наявний доступ до такої інформації, зростає відчуття ізоляції та нерівності, що може сприяти сепаратистським настроям. Це відбувається і внаслідок того, що відсутні легальні способи вираження протесту. Через це потенційно може з'явитися явна

радикалізація опозиційних рухів та зрости кількість насильницьких форм протесту. Загалом, відсутність єдиного інформаційного простору сприяє створенню регіональних інформаційних «бульбашок», які посилюють розрив між різними частинами країни. Формування різних версій національної ідентичності по різних регіонах ускладнює консолідацію суспільства та посилює ризики розпаду держави.

2.2. Регіональні протиріччя, сепаратизм та конфлікти серед еліт як сприяючі фактори для потенційного розпаду росії

Іншими факторами нестабільності росії окрім централізації влади та авторитаризму є регіональні протиріччя, боротьба серед еліт в правлячій верхівці та прояви сепаратизму. Всі ці фактори у поєднанні з політичною нестабільністю значно впливають на існуючу політику рф. Проаналізуємо окремо кожен з наведених факторів.

Регіональні протиріччя. росія є багатонаціональною державою з величезними територіями, що включають різноманітні регіони з власними соціокультурними, економічними та політичними особливостями. І всі ці фактори є роз'єднуючими як для суспільства, так і для політичного управління країною. В умовах повномасштабної війни та нестабільних економічних умов, регіональні протиріччя можуть стати ключем для подальшого розвалу рф. Такі протиріччя зумовлені нерівномірним розподілом економічних ресурсів, рівнем розвитку інфраструктури та соціальними стандартами. Багаті регіони, такі як Москва та Санкт-Петербург, значно відрізняються від відсталих регіонів, таких як Дагестан чи Забайкальський край. Згідно з даними росстату, у 2024 році вісім регіонів росії продукують більше половини ВВП всієї країни [51]. У Калінінградській області, яка є ексклавом росії, населення неодноразово висловлювало невдоволення ізоляцією від основної території та високим рівнем безробіття. Крім того, у Красноярському краї, де розташовані великі промислові

підприємства, жителі скаржаться на екологічні проблеми, що погіршують якість життя. Наявну ситуацію погіршують повномасштабна війна і велика кількість санкцій. Мобілізаційний ресурс росія здебільшого черпає з тих регіонів, які не несуть економічний прибуток для країни. Тому і страждають такі віддалені райони рф як Якутія, Бурятія, Тува та інші. Не дивлячись на те, що ці території мають велику кількість природних ресурсів, влада рф використовує населення цих земель як основний ресурс для продовження війни в Україні. Це створює розкол між різними республіками та централізованою владою. За сприятливих обставин це може призвести до спалахів націоналістичних рухів, і як наслідок виходу цих республік зі складу рф.

Націоналістичні та сепаратистські рухи. Пік активності подібних рухів в росії припав на початок 1990-х років. Такі настрої були особливо помітними у національних республіках Північного Кавказу та в інших регіонах з етнічними меншинами. У 1990-х роках Чечня вже намагалася проголосити незалежність, що призвело до двох кровопролитних воєн [39]. У 2022 році Верховна Рада України визнала Ічкерію тимчасово окупованою росією [18]. Це був перший крок з боку України щодо підбурювання розколу всередині рф. У пояснювальній записці до законопроекту було наведено такі факти: «Усупереч фундаментальному принципу рівноправності та самовизначення народів, закріпленому в Статуті ООН, рф вдалася до насильницького захоплення територій, розпочавши військове вторгнення, яке мало назву «операція з наведення конституційного ладу»». Неодноразово за свою незалежність боровся і Татарстан, вимагаючи розширення автономії, особливо під час підписання федеративного договору у 1994 році [48]. Активізація націоналістичних рухів також спостерігається в Башкортостані, де рух «Башкорт» виступає за культурну автономію та більшу незалежність республіки [6]. Після початку повномасштабного вторгнення росії в Україну, суспільство в Башкортостані досить сильно розділилося: частина людей продовжувала довіряти російській пропаганді і продовжують вірити в нацизм на території України, в той час як

збільшилась кількість радикально налаштованих людей, які стали прибічникам виходу республіки зі складу росії. Один з найвідоміших активістів республіки Габассов зазначає: «Если еще два года назад, башкирский народ слова о независимости воспринимал скептически, смеялись, не верили, то сегодня достаточно большое количество людей переходит на нашу сторону и считает, что только независимость спасет народ. Среди них много деятелей культуры и науки. Они не могут говорить о своей позиции открыто, но в индивидуальных разговорах поддерживают идею независимости» [38]. Подібні настрої спостерігаються і в інших республіках. Якутія, населення якої досить сильно постраждало від початку повномасштабної війни, маючи великі запаси нафти та алмазів, вимагають від рф більшої автономії. Частина якутських чоловіків йдуть служити до Збройних Сил України, оскільки вірять у те, що їх збройний опір допоможе не тільки Україні, а і їх власній республіці. Найбільша частка якутів в батальйоні «Сибір». Ось коментар одного з добровольців цього формування: «Я хочу, щоб Якутія була вільною демократичною країною, це дуже багата країна, але люди в ній такі бідні. Процвітають тільки державні чиновники, які служать Путіну, - говорить 29-річний якут з позивним Варган» [9]. Через сильний тиск з боку рф, такі націоналістичні рухи зароджуються саме в Україні, в надії силою вплинути на правлячий режим в рф.

Конфлікти серед політичних еліт як сприяючий фактор для розпаду рф. Політична боротьба серед регіональних та федеральних еліт в росії продовжується з моменту проголошення незалежності. Здебільшого причинами таких конфліктів є розподіл влади та ресурсів. З роками влада кремля над регіонами стала настільки великою, що вона змогла шляхом підкупу вплинути на думки багатьох регіональних лідерів. Яскравим прикладом непокори стала справа Сергія Фургала. Він виграв вибори губернатора Хабаровського краю у 2018 році. У другому турі він зміг успішно протистояти кандидату від Кремля. У липні 2020 року Фургала заарештували та відвезли до Москви. Його разом із його колишнім бізнес-партнером Миколою Містрюковим звинуватили у замаху на

вбивство підприємця Олександра Смольського та у вбивствах бізнесменів Євгена Зорі та Олега Булатова у 2004-2005 роках. Свою провину экс-губернатор не визнав і назвав своє переслідування політично вмотивованим [50]. Попри це, вже у 2023 році Сергію винесли вирок у вигляді 22 років колонії суворого режиму. Ця подія є яскравим прикладом непокори окремих лідерів регіонів московському режиму. Повномасштабна війна з Україною зробила поштовх для продовження таких проявів непокори.

Окрім цього, конфлікти почали поширюватися і серед кремлівської еліти, яка до цього існувала під покровом володимира путіна. Наприкінці 2024 року в росії гостро постало питання нестачі грошей для реалізації «Єдиного плану по досягненню національних цілей розвитку до 2030 року». У зв'язку з цим, окремим експертним групам було запропоновано створити так званий «добровільний внесок», замість внесення змін у Податковий Кодекс рф. Такий внесок, згідно думки експертів, мають вносити найбагатші росіяни, які на час його введення будуть знаходитися у списку Forbes [43]. В першу чергу, такі нововведення вдарять по власникам таких компаній як «Лукойл», «НЛМК», «Евраз», «Тольяттиазот», «А-1» та інші [43]. Таким чином, відбудеться прямий конфлікт між існуючим політичним керівництвом рф та найбагатшими людьми росії, які своїм багатством до цього завдячували саме кремлівській еліті. Хоч і внески називаються добровільними, уникнути їх неможливо. Більшість таких коштів, в першу чергу, підуть на фінансування ОПК та повномасштабної війни на території України. Тому серед бізнесових еліт та політичного керівництва рф відбувається розкол, наслідки якого спрогнозувати досить важко.

Конфлікти відбуваються і серед опозиційних сил росії. З однієї сторони такі події послаблюють дії опозиції у протистоянні з Кремлем, а з іншої – формують нові течії, які по іншому дивляться на існуючу боротьбу, яка, до слова, є не надто ефективною. Яскравим прикладом такого розколу є конфлікт на початку осені 2024 року між союзниками ув'язненого опозиційного лідера Олексія Навального та Леонідом Невзліним, який асоціюється з іншим

опозиціонером Михайлом Ходорковським [13]. Конфлікт виник на фоні організації нападів на активістів Навального. Ці звинувачення поглибили розкол між двома основними опозиційними групами, що може, з однієї сторони, послабити їхні зусилля проти Кремля, а з іншої – створити нову течію опозиційних сил, яка буде більш рішучо діяти по відношенню до правлячих еліт рф.

2.3. Військовий чинник, міжнародний тиск та економічні санкції як вагомі фактори впливу на політичну стабільність росії

З початком повномасштабного вторгнення на територію України, росія стала на шлях ізоляції від більшості демократичних країн в світі. Не дивлячись на взаємну залежність рф з більшістю західних держав, останнім вдалося більш ефективно компенсувати супутні втрати від припинення тісного співробітництва, чого не можна сказати про росію. Стратегічні партнери у вигляді Ірану, Північної Кореї та Китаю дозволяють рф триматися на плаву, але не поліпшувати своє становище, зокрема політичне. На її сьогоднішній внутрішньополітичний стан впливають негативні чинники, які виникли через початок війни в Україні у 2022 році: економічна криза, мілітаризація суспільства та економіки, втрата геополітичного впливу, зниження рівня життя та низка інших не менш важливих чинників. Давайте по чергово проаналізуємо ті основні чинники, які призвели до нинішньої ситуації, яка склалася в рф.

росія традиційно використовує військову силу як засіб реалізації своєї зовнішньої політики. З Україною така стратегія дала тріщину і призвела до погіршення ситуації в самій рф. Військовий чинник включає в себе декілька важливих аспектів, які потенційно можуть призвести до розвалу країни агресора. Перш за все, це сам факт великої кількості озброєних людей, які потенційно можуть бути обернені проти влади. Яскравим прикладом такої непокори є повстання Є. Пригожина у 2023 році. «Увечері 23 червня керівник ПВК «Вагнер»

заявив, що війська Міноборони росії вдарили по місцю дислокації його найманців. В інциденті Пригожин звинуватив Шойгу та заявив про велику кількість загиблих та поранених. У відповідь пообіцяв, що понад 25 тисяч «вагнерівців» йдуть «розбиратися, чому в країні відбувається беззаконня». Свої дії він назвав «маршем справедливості» [7]. Такий триденний марш, нажаль, не приніс ніяких глобальних позитивних переваг для України. Втім, сама ця подія показала нестабільність московської влади і її імпотентність у разі повстання зсередини.

Основною ж причиною, чому саме військовий чинник є ключовим у політиці росії це неможливість поразки. Провал у війні на території України, автоматично призведе до ще більшого конфлікту еліт в рф і як наслідок, політичної смерті правлячого режиму. Під час такого сценарію, розкол рф на окремі автономні частини неминучий. В цьому випадку, керівництво рф є заручником своїх же дій. Та кількість військ, яка наразі знаходиться на території України, несе загрозу для існування режиму в росії, тому будь-яка зупинка бойових дій, веде до потенційної нестабільності вже всередині рф. Для продовження утримування при владі, володимир путін має продовжувати показувати свої досягнення у зовнішньополітичному напрямку. Єдине досягнення в цій царині – війна в Україні. На тлі бажання президента Америки Д. Трампа швидко завершити бойові дії, розвиток подій всередині самої рф може бути непрогнозований. Як на мене, є два основні військові сценарії, які вплинуть на подальші дії рф в залежності від світової політики в напрямку завершення бойових дій на території України. Всі ці сценарії засновані на двох принципах: неможливість капітуляції України та потреба росії у зовнішньополітичних здобутках для продовження політичного життя російських еліт.

Військовий сценарій який на перший погляд є позитивним для росії – тимчасова окупації значної частини України та заморожування лінії фронту на умовах рф. У цьому випадку, з огляду на політику нової американської адміністрації, наступні військові дії рф будуть спрямовані проти країн членів

НАТО. Все це обумовлено неспроможністю керівництвом рф завершити військові дії, адже це загрожує існуванню рф в тих кордонах, які вона наразі має. В свою чергу, наслідки яких зазнає рф через будь-які агресивні дії проти країн членів Альянсу, спрогнозувати неможливо. Один з вірогідних варіантів – статичний фронт з перевагою рф у військовій техніці та живій силі. Тим не менш, продовжувати таку війну проти більш технологічного супротивника буде надто важко. Тому один з можливих векторів розвитку подій – витіснення ослабленої армії рф з територій країн НАТО та збільшення політичної нестабільності всередині росії. Такий сценарій може призвести до прискорення розпаду імпералістичної країни, через поразку на зовнішньополітичній арені.

Другий сценарій – продовження повномасштабної війни в Україні. Як на мене, такий розвиток подій в контексті потенційного розпаду рф є більш довготривалим, але водночас більш стабільним. За умов продовження підтримки України західними партнерами і посилення санкцій проти рф, стагнація останньої дійде до критичної точки. В цей момент має настати перелом в першу чергу в економічній спроможності рф підтримувати своїх військових на тимчасово окупованих територіях. У цьому випадку, нівелюються майже усі зовнішньополітичні досягнення рф, через зубожіння населення, військові та соціальні деструктивні чинники. Основними проблемами цього військово-політичного сценарію є спроможність України до продовження військових дій у таких масштабах довготривалий період та політика умиротворення нинішньої адміністрації США.

Менш вагомим чинником який впливає на політичну стабільність в рф це переслідування та ліквідація низки військово-політичних еліт, які так чи інакше дотичні до протиправних дій на території України. Хоча цей аспект є не настільки важливим, його розвиток на території рф може дати фундамент для початку занепокоєння серед головних політичних фігур рф. Є низка прикладів гучних ліквідацій проросійських діячів. Армен Саркісян, засновник батальйону що воював проти України, помер після вибуху в якому також загинув його

охоронець. Це сталося у вестибюлі елітного житлового будинку в Москві. Російське інформаційне агентство ТАСС із посиланням на спецслужби повідомило, що вибух був нападом. Саркісян, якого розшукують в Україні, має довгу історію допомоги проросійським силам на території Донецької області. Саркісяна у важкому стані доставили в лікарню, він помер від отриманих травм, а його охоронець загинув миттєво [58].

Іншим прикладом такого перслідування є ліквідація проросійського політика Іллі Киви. В росії у ході спецоперації СБУ ліквідували ексдепутата Верховної ради України від забороненої нині ОПЗЖ Іллю Киву. «Головне управління розвідки Міноборони підтверджує ліквідацію Киви» – зазначив представник ГУР Андрій Юсов [3].

Якщо два попередні випадки це приклади ліквідації певних осіб зі сторони України, то наступний приклад це внутрішньополітичні чистки всередині росії. Цей фактор не дає російським альтернативним силам розвернути свою діяльність на повну. Безпосередньо прикладом таких дій є ліквідація керівника групи «Вагнер» Євгена Пригожина [24]. Він тривалий час залишався одним із ключових неформальних гравців у військово-політичній структурі росії, після збройного заколоту в червні 2023 року був фактично приречений. Його ліквідація у серпні 2023 року стала демонстративним кроком Кремля, спрямованим на придушення будь-яких проявів нелояльності або спроб самостійної політичної гри з боку сил, які формально перебували на боці влади, але насправді набували надмірного впливу. Такий сценарій не лише засвідчує жорсткий контроль російського керівництва над внутрішньою вертикаллю влади, а й демонструє, що будь-які спроби вийти за межі встановленої системи караються миттєво та показово.

Ці дії мають подвійну мету: по-перше, фізичне усунення потенційних загроз для правлячого режиму, по-друге – створення атмосфери страху серед еліт, яка унеможливорює виникнення будь-якої організованої опозиції або центру альтернативного впливу. У такій системі навіть ті, хто колись був близьким до

влади, залишаються вразливими, щойно виявлять амбіції, які виходять за межі дозволеного.

Окрім вище перерахованих чинників тиску на росію, одним з найефективніших, як показала практика, є санкційна політика суб'єктів міжнародних відносин. Одні з перших хто засудили дії росії проти України були країни Євросоюзу. Вони ж і почали активну санкційну політику по відношенню до росії. Санкції які було накладено на рф під час анексії Криму та вторгнення на території Донецької та Луганської областей були недостатніми і діяти треба було рішуче. З цим одразу ж виникли проблеми, але з плином часу, санкційний тиск проти рф посилювався. За увесь час повномасштабної війни між росією та Україною, ЄС ухвалив 16 санкційних пакетів: з них 9 у 2022 році, по 3 у 2023-му та 2024-му та 1 у 2025-му. Найбільша кількість таких санкцій припала саме на перший рік повномасштабної війни. З більш детальною інформацією щодо санкцій в перший рік повномасштабної війни можна ознайомитись подивившись на Додаток А.

Ще одним важливим гравцем у впровадженні санкцій проти рф були США. Сполучені Штати Америки з перших днів повномасштабного вторгнення виступили рішуче та послідовно в питанні обмежувальних заходів проти російської економіки, політичних еліт, оборонного сектору та енергетичних ресурсів. Санкції, які запроваджувалися урядом США, мали широкий спектр: від замороження активів і заборони на ведення бізнесу з окремими компаніями та фізичними особами, до обмеження експорту високотехнологічної продукції, яка може бути використана у військово-промисловому комплексі рф.

Особливу увагу було приділено фінансовому сектору: ключові російські банки були відключені від міжнародної платіжної системи SWIFT, а також запроваджено обмеження на розміщення російського державного боргу на міжнародних ринках. Санкції США мали не тільки економічний, але й символічний вплив, демонструючи тверду політичну позицію щодо неприпустимості агресії та порушення міжнародного права.

Крім того, санкційна політика США стала прикладом для інших країн, які приєдналися до обмежувальних заходів або синхронізували свої дії з американськими ініціативами. Такий узгоджений підхід сприяв глобальному ізолюванню РФ на міжнародній арені та значно обмежив її можливості для продовження війни.

Але станом на початок 2025 року, через внутрішньополітичні чинники США, ситуація дещо змінилася. Хоча адміністрація Дональда Трампа у 2017–2021 роках формально продовжувала санкційну політику проти Росії, зокрема у відповідь на анексію Криму, втручання у вибори в США та агресію на сході України, загальна риторика і підхід до РФ у 2025 році став менш жорстким порівняно з попередніми адміністраціями.

Висновки до розділу 2

Розв'язана Росією війна проти України суттєво посилила внутрішньополітичну нестабільність у країні. Зростає напруження між центром і регіонами, особливо в національних республіках, де активізуються сепаратистські рухи. Ці настрої посилюються в умовах постійних мобілізаційних кампаній, які непропорційно зачіпають саме національні меншини, викликаючи зростаюче невдоволення та втрату довіри до федеральної влади. Ветерани з регіонів, як-от Башкортостан, Чечня, Бурятія, Дагестан та інші, створюють добровольчі формування на боці України, відкрито заявляючи про прагнення до незалежності. Деякі з них ведуть активну інформаційну кампанію в соціальних мережах, формуючи альтернативну до кремлівської ідеологію. Це свідчить про зростання протестного потенціалу і підлив єдності федерації, що може мати довгострокові наслідки для її територіальної цілісності.

Також поглиблюються конфлікти в політичній еліті. Приклад Сергія Фургала, обраного губернатором Хабаровського краю всупереч волі Кремля та згодом ув'язненого, показує небажання центру миритися з політичним і

регіональним плюралізмом. Подібні репресивні дії викликають хвилі протестів і недовіру навіть серед умовно лояльних еліт, які починають сумніватися в здатності Москви гарантувати політичну стабільність і захист своїх союзників. Усе це створює передумови для дестабілізації й можливого розпаду рф, особливо в умовах зростаючої економічної нестабільності, посиленої війною та зовнішнім тиском.

Важливу роль в політичному житті росії продовжують відігравати санкції та переслідування. Західні санкції обмежують економічні ресурси, посилюють ізоляцію країни та підривають легітимність чинної влади в очах як зовнішніх партнерів, так і внутрішніх груп. Паралельно з цим продовжуються переслідування опозиційних діячів, журналістів, правозахисників і звичайних громадян, що лише поглиблює авторитарні тенденції режиму. Комплекс усіх перерахованих факторів створює передумови для можливого розпаду росії, який може розвиватися як поступово, через ерозію влади в центрі та посилення регіонального сепаратизму, так і стрімко, в разі масштабної внутрішньої кризи або силового протистояння між політичними кланами.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ РОСІЇ

3.1. Економічна криза та її вплив на соціальні настрої

Після початку повномасштабної агресії проти України, російська федерація зіткнулася з безпрецедентним тиском міжнародних санкцій, що спричинило глибоку економічну кризу. Обмеження експорту технологій, вихід іноземних компаній, скорочення інвестицій і зниження доходів від енергоресурсів призвели до стагнації ключових секторів економіки. Особливо вразливими виявилися регіони, залежні від федеральних дотацій або моногалузевої структури господарства. Росія після неспроможності вирішити питання України в короткий термін, почала перелаштовувати економіку на військові рейки. Це вплинуло на майже всі підприємства країни. Станом на 2024 рік, військові витрати з Росії становили 7% ВВП [8]. Значна частина бюджету наразі йде на замовлення військової техніки та високі зарплати. Але через інфляцію грошей не вистачає, і часом критичні підприємства для Росії виконують замовлення перед тим, як отримують за них фінансову винагороду.

На тлі погіршення економічної ситуації загострилися соціальні настрої – зросла недовіра до влади, посилилося невдоволення умовами життя, а соціальна нерівність стала більш відчутною. Високий рівень інфляції, знецінення рубля та скорочення реальних доходів населення сприяли деморалізації значної частини суспільства. Пересвідчитися в цьому можна подивившись на рисунок 3.1. – «Ріст інфляції та ключові ставки Центрального Банку РФ» [28].

Рисунок 3.1. – Ріст інфляції та ключові ставки Центрального Банку РФ

Невійськовий сектор російської економіки не здатен забезпечити достатній обсяг виробництва товарів, аби задовольнити внутрішній попит і абсорбувати надлишок грошової маси, що надходить в обіг. Це обумовлено дефіцитом трудових ресурсів, значна частина яких була мобілізована для участі у війні. Продовжують страждати окремі соціальні групи, зокрема молодь, малозабезпечені верстви та мешканці депресивних регіонів, які дедалі активніше виражають протестні настрої.

Крім того, поглиблюється міграція як внутрішня (з регіонів у великі міста), так і зовнішня (виїзд за кордон кваліфікованої робочої сили), що ще більше виснажує соціальний потенціал регіонів і створює дисбаланс між центром і периферією. Таким чином, економічна криза виступає не лише як фактор ослаблення держави, а й як каталізатор соціальної дезінтеграції, яка в умовах загального політичного тиску може трансформуватись у відкриті форми спротиву.

Окремо варто відзначити розкол у суспільстві між тими хто здобуває вигоду від військових дій, а це військово-промислові підприємства, найманці, частина силовиків, і рештою населення, яке змушене платити за конфлікт власним рівнем життя. Цей соціальний поділ лише посилює недовіру та відчуження всередині країни.

Таким чином, економічна криза в росії вже має глибокі соціальні наслідки: від зростання бідності й нерівності до політичної нестабільності та морального виснаження населення. У поєднанні з війною, санкціями та міжнародною ізоляцією ці фактори формують вибухонебезпечне середовище, яке в середньостроковій перспективі може стати основою для масштабної політичної трансформації або протестного вибуху. У масовій свідомості виникає дедалі більше запитань щодо справедливості: чому одні отримують надприбутки з бюджету за рахунок військових контрактів, тоді як інші змушені виживати в умовах дорожнечі, нестачі базових ліків, зниження якості освіти й медичної допомоги. Подібні контрасти провокують відчуття соціальної несправедливості, яке згідно з теоріями суспільного конфлікту, є одним із найбільш потужних факторів делегітимації політичного режиму. Сповільнює темп таких думок в російському суспільстві інформаційна сегрегація. Формується розшарування в суспільному сприйнятті дійсності: одні живуть у парадигмі офіційної пропаганди, інші – у реальності зростаючої кризи та деградації. Це породжує когнітивний розрив між поколіннями, між містом і селом, між Москвою та провінційною глибинкою.

3.2. Демографічні проблеми та міграційні процеси як одні з основних викликів для росії в соціальній сфері

На тлі економічної деградації та інших деструктивних чинників, в росії зростає демографічна криза. Ці тенденції можна було простежити ще до повномасштабного вторгнення, але наразі вони ще більше загострилися. Серед

ключових проблем – стійке скорочення чисельності населення, зниження народжуваності, зростання смертності та виїзд працездатного населення за кордон. Згідно офіційної статистики, «в першому півріччі 2024 року в росії народилося 599,6 тисячі дітей, що на 16 тисяч менше, ніж за аналогічний період минулого року. У червні народжуваність в рф рухнула до 98,6 тисячі, що стало рекордно низьким показником» [10]. На досить високому рівні залишаються і темпи природного скорочення населення. У 2023 році «страна потеряла еще 495 тысяч человек в результате естественной убыли населения — то есть превышения смертности над рождаемостью, отчитался в пятницу Росстат» [46]. Така статистика пов'язана з іншою глобальною проблемою росії – різке старіння та зростання середнього віку серед населення. Впевнитися в цьому можна подивившись на рисунок 3.2. – «Як змінювався середній вік в росії» можна простежити, що з роками середній вік населення рф збільшується [59].

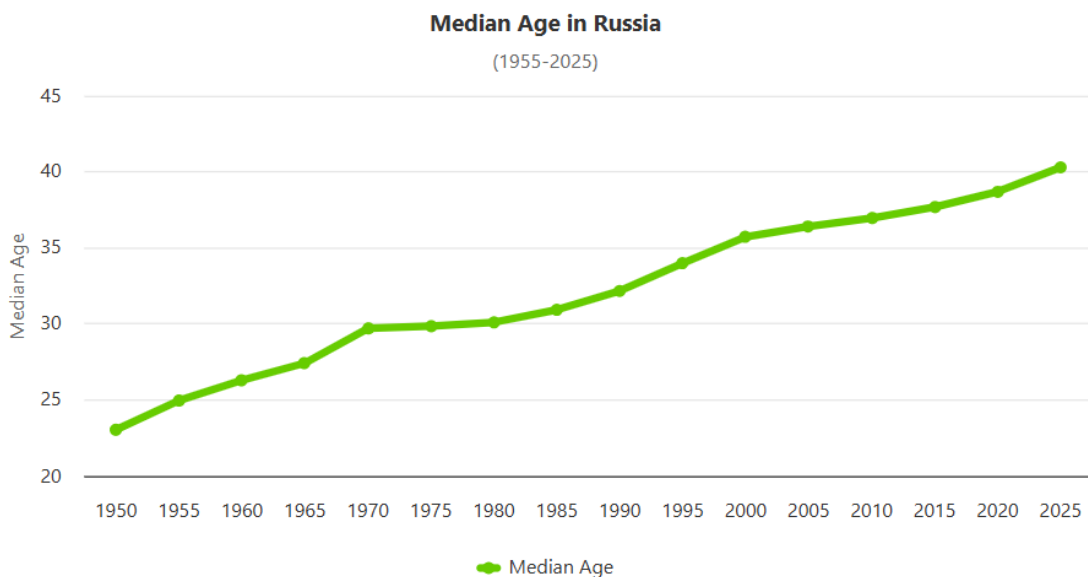

Рисунок 3.2. – Як змінювався середній вік в росії

Додатково ситуацію погіршує високий рівень депопуляції у віддалених регіонах, що супроводжується міграцією молоді до великих міст або за межі країни. Здійснюється постійний тиск на трудовий потенціал, який зменшується

на тлі активної мобілізації чоловічого населення, високих втрат на фронті та еміграції кваліфікованих спеціалістів.

Паралельно з цими подіями, відбуваються зміни в етнічному складі населення. Частка корінних росіян зменшується, а натомість зростає роль вихідців з Центральної Азії та Кавказу, що може спричинити нові соціальні напруження в умовах відсутності інтеграційної політики. Російський уряд намагається компенсувати дефіцит трудових ресурсів шляхом стимулювання трудової міграції, але в умовах політичної нестабільності та санкційного тиску цей механізм стає дедалі менш ефективним. За прогнозами аналітиків, «загальна чисельність населення скоротиться менше – на 7,6 млн осіб за 2023-2045 роки. Щорічно, згідно з прогнозом Росстату, до росії прибуватиме понад 200 тис. мігрантів. Нагромадженням підсумком до 2046 року їх приплив досягне 4,8 млн осіб, що, втім, компенсує лише 40% природних втрат населення. Як підсумок: із 146,4 млн постійних жителів на початок 2023 року в росії до 2046 залишиться 138,8 млн» [37].

Перераховані вище тенденції напряму впливають не тільки на демографічну ситуацію в рф, а й на морально-психологічний стан всередині суспільства. Зростання тривожності, нестабільність майбутнього, відчуття безперспективності та зневіри в державну політику посилюють соціальну напруженість. При збереженні таких темпів скорочення населення, росію чекає глибока демографічна криза, вийти з якої буде вкрай складно, зважаючи на тривалу економічну стагнацію, санкційний тиск та продовження бойових дій на території України. Водночас відтік молодого та освіченого населення лише посилює проблему, позбавляючи країну ключового ресурсу для розвитку — людського капіталу.

3.3. Соціальна нерівність як один з факторів підвищення рівня протестних настроїв серед населення

Соціальна нерівність у російській федерації є однією з ключових проблем, що впливають на соціально-політичну стабільність країни. Нерівномірний розподіл доходів, обмежений доступ до якісних соціальних послуг та корупція сприяють зростанню протестних настроїв серед населення.

За даними World Inequality Database, у 2021 році 1% найбагатших росіян володіли 47,6% національного багатства, тоді як 50% найменш забезпечених — лише 3,1% [60]. Ця концентрація багатства зросла після 2014 року, коли були запроваджені санкції у відповідь на анексію Криму, що призвело до подальшого зростання нерівності. Після повномасштабного вторгнення, вже у 2023 році, 10,2% росіян жили за межею бідності, з доходом менше 14 000 рублів на місяць [60].

В умовах санкцій та часткової ізоляції російської економіки, значна частина державного фінансування була переорієнтована на підтримку стратегічних галузей, зокрема оборонної, енергетичної, транспортної та фармацевтичної. Це створило можливості для «обраних» компаній отримувати мільярдні контракти без конкурентних тендерів.

Ці компанії, як правило, афілійовані з найближчим оточенням володимира путіна, зокрема з його родичами та друзями з Санкт-Петербурга. Катерина Тихонова – молодша донька путіна. Через свою структуру «Іннопрактика» вона отримувала підтримку з боку державних енергетичних гігантів, таких як «Газпром» і «Роснефть», включно з фінансуванням проєктів у сфері високих технологій [41]. Деякі з її ініціатив реалізовувалися в рамках програм імпортозаміщення та модернізації, що фінансуються безпосередньо з держбюджету.

	Total	18-24 years old	25-34 years old	35-44 years old	45-54 years old	55-64 years old	65 +
Price growth	54	47	58	55	57	55	51
Special military operation in Ukraine, sanctions	32	34	29	30	33	28	37
Threat of terrorist attacks	29	34	25	30	29	28	30
Raising of the retirement age	26	17	22	28	31	32	22
Influx of immigrants	24	29	24	26	25	23	20
Cost of living crisis, poor living conditions	23	15	27	29	24	19	17
Corruption	21	26	20	25	21	22	15
Rising numbers of drug addicts	21	36	25	21	20	18	14
Inaccessible medical services	19	15	15	14	19	21	30
Poverty	18	15	24	18	17	17	16
Worsening state of the environment	14	20	18	13	14	15	10
Crisis of morals	14	12	11	12	17	14	15
Social stratification	13	8	11	10	13	15	18
Increased unemployment	11	12	14	12	10	14	5
Viruses, epidemics	11	18	12	13	7	11	7

Рисунок 3.3. – Сприйняття проблем в різних соціальних групах російського суспільства

Подивившись на рисунок 3.3. – «Сприйняття проблем в різних соціальних групах російського суспільства», можемо зробити декілька висновків. Перший з них стосується занепокоєння серед усіх вікових груп російського суспільства щодо зростання цін та інфляції. Це підтверджує думку про те, що в рф існує глибоке соціально-економічне невдоволення, яке в свою чергу, є фундаментальним чинником для внутрішньої нестабільності. Сама інфляція особливо турбує людей віком 25–64 років. Це та економічно активна частина населення, яка найсильніше відчуває падіння рівня життя.

Другим за значущістю чинником у суспільному сприйнятті є війна на території України та санкції, що безпосередньо пов'язані з ізоляцією рф, економічним тиском Заходу та втратою перспектив для молоді. Ця проблема особливо турбує наймолодших і найстарших респондентів, що свідчить про наявність тріщин у міжгенераційній єдності.

Комплекс негативних аспектів економічного, соціального та морального характеру, у сукупності формують соціальну фрагментацію. В умовах авторитарного управління, посиленої репресивної політики та зовнішньополітичної ізоляції, така фрагментація може стати тригером для розколу суспільства, протестних хвиль або навіть сепаратистських настроїв у національних республіках та депресивних регіонах.

3.4. Вплив військових втрат на настрої в суспільстві

Згідно з оцінками британської розвідки, станом на початок 2025 року загальні втрати російських військових становлять близько 950 тисяч осіб, включаючи загиблих і поранених. Лише за перші чотири місяці 2025 року росія могла втратити близько 160 тисяч військових, що є рекордним показником за весь період повномасштабного вторгнення в Україну [5]. Незважаючи на масштаб цих втрат, офіційна пропаганда намагається замовчувати або применшувати реальні цифри, натомість просуваючи наративи героїзму та жертвності. Проте навіть контрольовані соціологічні опитування, такі як ті, що проводяться Левада-Центром, фіксують зростаючу амбівалентність громадської думки: попри те, що 70–75% респондентів формально підтримують дії влади, близько 65% вважають за краще розпочати мирні переговори, щоб уникнути подальших людських втрат. Це свідчить про приховану втому від війни та глибокий внутрішній конфлікт у свідомості населення [61].

Військові втрати дедалі частіше стають джерелом соціального напруження в російському суспільстві. Особливо гостро це відчувається у регіонах, звідки походить більшість мобілізованих. У таких регіонах, як Бурятія, Дагестан, Тива, Забайкальський край та Північний Кавказ, похоронні процесії стали повсякденним явищем, що не лише викликає емоційне спустошення, але й поступово руйнує довіру до державних інституцій. Військова служба для

багатьох чоловіків у цих регіонах стала чи не єдиним шляхом до заробітку, що свідчить про структурну нерівність і дискримінаційний характер призову.

Окремою проблемою є вплив військових втрат на моральний стан родин військових. Родини загиблих часто отримують одноразові компенсації та символічну підтримку з боку держави, однак ці виплати не компенсують емоційної втрати та соціальної ізоляції. Більше того, у багатьох випадках родичі загиблих скаржаться на бюрократичну тяганину, неповну або спотворену інформацію про обставини смерті, а також на небажання військових комісаріатів брати на себе відповідальність. Усе це формує додатковий емоційний тиск і сприяє поширенню недовіри до влади.

На противагу цьому, уряд активно використовує економічні стимули для підтримки війни. Високі заробітні плати для військових, виплати за участь у бойових діях та інші пільги стають для багатьох єдиним шляхом до фінансової стабільності. У бідніших регіонах росії це формує феномен, який деякі аналітики називають «економікою смерті», коли молоді чоловіки свідомо йдуть на фронт задля матеріального забезпечення родини. Таким чином, війна перетворюється на соціальний інструмент для перерозподілу ресурсів, а втрати – на ціну, яку бідне населення платить за виживання.

Незважаючи на намагання режиму зберегти контроль над суспільними настроями, дедалі частіше спостерігається деструктивна динаміка. У суспільстві поширюється скептицизм щодо офіційних джерел інформації. Низка незалежних медіа та блогерів, попри цензуру, доносять до широкого загалу правдиві історії про фронт, кількість втрат та реальні умови мобілізованих. Ці наративи особливо активно поширюються в месенджерах, на YouTube-каналах та в закритих спільнотах у соціальних мережах. Внаслідок цього виникає інформаційна двозначність, коли навіть ті, хто формально підтримує війну, починають сумніватися у її доцільності та справедливості.

Також фіксується зростання кількості спроб уникнення призову: ухилення від мобілізації, втеча за кордон, подання підроблених медичних довідок та

спроби офіційного влаштування у «броньовані» галузі. Після другої хвилі мобілізації в середині 2024 року понад 600 тисяч осіб виїхали з рф, зокрема до Грузії, Казахстану, Сербії та Туреччини [45]. Ця тенденція свідчить про реальний страх і небажання населення бути частиною воєнної машини, навіть попри ризики кримінального переслідування.

Висновки до розділу 3

Військові втрати, яких зазнає росія внаслідок повномасштабної агресії проти України, суттєво впливають на внутрішній стан російського суспільства. Попри офіційні заяви про стабільну підтримку війни, зростає втома та невдоволення серед населення. Багато росіян вже мають знайомих або родичів, які були мобілізовані або загинули на фронті, що призводить до зростання тривоги та сумнівів щодо офіційної інформації про втрати. У регіонах, які несуть найбільші людські втрати, дедалі частіше виникають локальні прояви спротиву, а місцева влада стикається з викликами у стримуванні громадських емоцій. Люди перестають довіряти державним медіа і дедалі частіше звертаються до альтернативних джерел інформації.

Ця ситуація спричиняє появу протестних настроїв, особливо серед жінок, чий чоловік був мобілізований або не повернувся додому. Вони організовують акції та публічні звернення з вимогами повернення своїх близьких та покращення умов служби. До протестного руху долучаються і батьки мобілізованих, родичі строковиків, ветерани, які повернулися з фронту із травмами або не отримали обіцяної підтримки. У соціальних мережах з'являються групи підтримки, які обговорюють порушення прав військовослужбовців, свавілля командування та ігнорування втрат. В свою чергу, офіційна влада відповідає репресіями та спробами придушити спроби волевиявлення. Такі акції жорстко розганяються, а активісти зазнають переслідувань, що, однак, не зупиняє зростання напруження.

Війна також серйозно впливає на економічну ситуацію в країні. Зростання витрат на військові потреби призводить до підвищення податків та інфляції, що ще більше погіршує соціальне становище громадян. Населення дедалі більше стикається з нестачею товарів, скороченням соціальних програм, зниженням реальних доходів та втратою робочих місць, особливо в санкціонованих галузях. На цьому тлі зростає напруга в багатьох секторах — від освіти й охорони здоров'я до малого бізнесу. Ці фактори разом із втратою близьких на фронті формують атмосферу невдоволення та недовіри до влади. Посилюється сприйняття, що уряд жертвує життями звичайних громадян заради досягнення сумнівних політичних цілей.

Таким чином, військові втрати не лише знижують моральний дух населення, але й сприяють зростанню соціальної напруги та протестних настроїв у російському суспільстві. Це може мати серйозні наслідки для внутрішньої стабільності країни в майбутньому, зокрема у вигляді масових демонстрацій, дезертирства, відмови від служби та посилення антивоєнних рухів у різних регіонах. Потенційно це становить загрозу для легітимності правлячого режиму та може спричинити глибші політичні зміни.

РОЗДІЛ 4

МОЖЛИВІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ СИТУАЦІЇ ВСЕРЕДИНИ РОСІЇ З ОГЛЯДУ НА ІСНУЮЧУ СОЦІАЛЬНО- ПОЛІТИЧНУ ОБСТАНОВКУ

4.1. Можливі сценарії дезінтеграції росії та роль у цих процесах зовнішніх акторів

Сучасна соціально-політична ситуація в росії характеризується глибокими внутрішніми суперечностями, які можуть призвести до різних сценаріїв розвитку подій, включаючи можливу дезінтеграцію країни. Ці сценарії можна умовно поділити на два основні вектори: мирний та силовий.

Мирний сценарій дезінтеграції передбачає поступовий процес трансформації політичної системи через внутрішні реформи та діалог між центром і регіонами. У цьому випадку можливе формування нових політичних структур, які враховуватимуть інтереси різних національних та етнічних груп, що може призвести до федералізації або навіть до створення конфедеративної моделі управління. Такий підхід може зменшити напругу в суспільстві та запобігти насильницьким конфліктам.

Однак реалізація мирного сценарію стикається з низкою викликів. Серед них – відсутність ефективних механізмів для мирного переходу влади, слабкість громадянського суспільства та обмеження свободи слова. Крім того, централізована структура управління та домінування силових відомств у політичному житті ускладнюють можливість проведення глибоких реформ без значного опору з боку існуючої еліти.

Силовий сценарій дезінтеграції передбачає різке загострення внутрішньої ситуації, що може призвести до насильницьких конфліктів, збройних протистоянь або навіть громадянської війни. Цей шлях може бути

спровокований економічною кризою, політичною нестабільністю, зростанням сепаратистських настроїв у регіонах або втратою контролю центральної влади над силовими структурами.

У такому випадку можливе виникнення локальних конфліктів між різними регіонами або етнічними групами, що може призвести до фрагментації країни та формування нових державних утворень. Цей процес супроводжуватиметься значними людськими втратами, руйнуванням інфраструктури та погіршенням гуманітарної ситуації.

Варто зазначити, що обидва сценарії мають свої ризики та наслідки. Мирний шлях вимагає значних зусиль з боку всіх учасників політичного процесу, готовності до компромісів та довготривалої роботи над реформами. Силевий сценарій несе загрозу масштабних конфліктів та дестабілізації не лише всередині країни, але й у всьому регіоні.

З огляду на вищезазначене, зовнішній вплив на потенційний розпад росії можна розглядати з декількох сторін. Одна з них – військовий шлях. З огляду на сьогоденню ситуацію, можна припустити, що ключову роль в цьому аспекті можуть відіграти російські військові угруповання, які діють на території України та у складі Збройних Сил України. Розглянемо їх потенціал та головні ідеї існування.

Сибірський батальйон. У жовтні 2023 року з'явилася інформація про створення нового батальйону, який буде складатися виключно з росіян. На відміну від вже існуючих на той час в Україні російських батальйонів, цей став частиною регулярної української армії. «Сибір» є складовою Міжнародного легіону при ГУР МО та входить до складу Збройних сил України.

Чисельність людей в цьому військовому формуванні на момент створення була невеликою 60 чоловік. Жоден з них не був військовополоненим, натомість всі опинилися в батальйоні по своїй волі. Здебільшого це представники національних меншин рф: буряти, якути та інші корінні народи. Головна мета їх діяльності – незалежність від росії. Вони розглядають перемогу України у війні

як крок до цієї мети, тому наявність такого батальйону біля кордонів рф може розглядатися як зовнішній актор у процесі потенційного її розвалу.

Карельський Національний Батальйон. Націоналістичні рухи з Карелії створили свій батальйон у складі ЗСУ в 2023 році. Основна ідея проєкту – боротьба за звільнення краю від рф: «Ми виступаємо за згуртування і єднання всіх пасіонарних національних одиниць у своєму бажанні та прагненні назавжди скинути з себе колоніальні імперські пута, що стиснули волю поневолених Москвою народів» [20].

Легіон «Свобода Росії». Легіон був створений навесні 2022 року. Умовно представників цього військового формування можна поділити на три групи: громадяни рф які знаходились на території України під час початку повномасштабного вторгнення, російські громадяни які самі приїхали на території країни та кадрові військові рф, які змінили своє ставлення до нинішньої влади. Треба зазначити, що Легіон «Свобода Росії» це перший самостійний військовий підрозділ росіян, які воюють проти путінського режиму спільно із Силами оборони України. Головні ідеї підрозділу:

- 1) Війна заради миру в майбутньому;
- 2) Нинішні представники влади в росії втрачають свої повноваження;
- 3) До влади приходить нова генерація росіян [44].

З огляду на вищезазначені ідеї, цей Легіон може стати досить серйозною новою силою в росії після початку деструктивних процесів всередині країни.

Російський Добровольчий Корпус. Основні цілі – відновлення територіальної цілісності України у межах 1991р та повалення чинного режиму в рф [47]. Попри це, ідеологічно РДК не є однорідним. Деякі його учасники мають націоналістичні або консервативні переконання, організація заявляє про свою орієнтацію на «патріотичний російський націоналізм», який виступає проти імперської агресії росії, репресій та диктатури. Формально РДК не входить до складу ЗСУ, але діє з координацією українського військового командування, зокрема як частина підрозділів сил спеціального призначення або територіальної

оборони. У березні 2023 року РДК вперше заявив про проведення рейду на територію Брянської області рф. Така подія стала однією з перших операцій, під час яких проросійська територія була атакована озброєним угрупованням з боку України. Такі тенденції зберігаються і по цей день. Також на низку дезінтеграційних процесів в росії можуть повпливати і міжнародні гравці. І першим спадає на думку Китай. Не зважаючи на нещодавнє «всеосяжне співробітництво» між країнам та досить «теплі» відносини, Китай залишається найнебезпечнішою країною для рф і ось чому [16].

Попри декларативну політику невтручання у внутрішні справи інших держав, Китай демонструє дедалі активнішу економічну та геостратегічну зацікавленість у російському Далекому Сході, Сибіру та Забайкаллі. З огляду на послаблення рф через війну в Україні, західні санкції, демографічну кризу та зростання соціальної нестабільності, Пекін фактично отримує унікальне вікно можливостей для реалізації своєї експансії в регіоні.

Насамперед йдеться про економічне проникнення Китаю, яке ми можемо спостерігати вже зараз. З 2022 року частка КНР у зовнішній торгівлі росії перевищила 30%, а в деяких східних регіонах економічна співпраця з Китаєм стала критично важливою для виживання місцевих господарств. Наявні тенденції ще до повномасштабного вторгнення рф в Україну продовжують зберігатись. Пересвідчитись в цьому дозволяє рисунок 4.1. – «Зростання російського імпорту та експорту з Китаєм» [14].

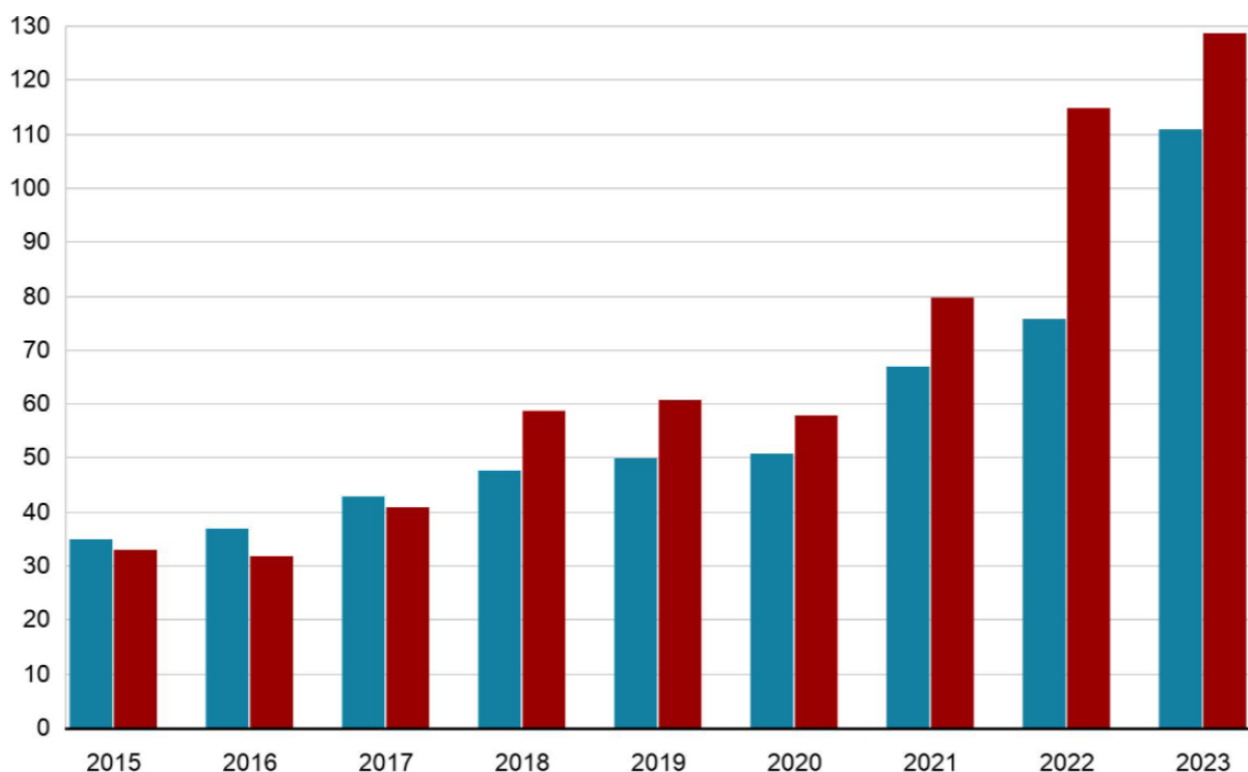

Рисунок 4.1. – Зростання російського імпорту та експорту з Китаєм

Китайські компанії орендують десятки тисяч гектарів землі в Забайкаллі та Амурській області для сільського господарства, часто з використанням китайської робочої сили та з мінімальною участю місцевого населення [33]. Інфраструктурні проєкти, такі як будівництво мостів через Амур, залізничних гілок та енергетичних об'єктів, фінансуються або керуються китайською стороною.

Демографічна ситуація також грає на руку Китаю. У російському Далекому Сході фіксується хронічне скорочення населення, водночас зростає кількість мігрантів та китайських громадян, які працюють там на тимчасових чи напівлегальних підставах. Хоча офіційна імміграційна статистика не відображає реального масштабу явища, експерти припускають, що в деяких прикордонних районах фактична присутність китайців перевищує російське населення, особливо у сфері сільського господарства, лісозаготівель, торгівлі та логістики.

Така ситуація створює передумови для економічного, а згодом і політичного домінування КНР у регіоні.

Існує велика кількість прикладів, коли Китай економічно поглинав країни. Це один з механізмів реалізації його «м'якої сили». Щось подібне ми можемо спостерігати і по відношенню до росії. Здійснюється також і культурний вплив. Відкриваються культурні центри, освітні програми, програми обміну та мови, що поступово формує позитивне ставлення до КНР серед місцевого населення. Китайські підручники з історії вже включають карту з позначенням частини Далекого Сходу рф як територій, які «тимчасово не входять до складу Китаю», що свідчить про стратегічну довгострокову гру Пекіна. Пересвідчитись у цьому можна подивившись на рисунок 4.2. – «У Китаї надрукували карти, де Сибір належить йому» [32].

Рисунок 4.2. – У Китаї надрукували карти, де Сибір належить йому

Згідно їх даних, в китайській картографії деяким містам та місцевостям на території росії повертаються китайські топоніми. Так, Владивосток має відтепер

називатися Хайшеньвай, Хабаровськ – Болі, острів Сахалін – Куєдао, а Становий хребет - Хребтом Зовнішній Сінган [32].

Тому, у разі початку активних дезінтеграційних процесів у росії, Китай може вжити заходів не лише економічного, а й політико-дипломатичного характеру. Наприклад, у формі підтримки автономних адміністрацій на місцях, просування концептів економічної самодостатності регіонів без орієнтації на Москву, а в крайніх випадках – через пряме «гуманітарне втручання» під приводом захисту інтересів своїх громадян або стабілізації прикордонних територій.

Звичайно Китай не є безпосереднім каталізатором розпаду росії, однак виступає як стратегічний вигодонабувач від цього процесу. Його роль полягає у поступовому перетворенні східних регіонів рф на зону власного економічного та геополітичного впливу, що в перспективі може призвести до фактичної втрати Москвою контролю над цими територіями без відкритої інтервенції. У геополітичному плані це означатиме не лише дезінтеграцію росії як держави, а й кардинальну зміну балансу сил у Північній Азії.

Дещо іншою ситуація є з європейськими країнами. Більшість з них бояться розвалу рф, оскільки не бажають вирішувати нагальні питання з декількома суб'єктами міжнародних відносин. Але на їх фоні виділяється одна країна – Велика Британія. Офіційна позиція країни є незмінною. Британські урядовці, а саме прем'єр-міністри, міністри закордонних справ і оборони не закликають до дезінтеграції росії. В той же час, Британія була однією з перших країн, яка почала розробку плану у випадку потенційного розвалу росії. Такі тенденції можна було простежити під час літнього заколоту Є. Пригожина [31]. З огляду на ситуацію, Британія не декларує бажання розвалу росії, але активно працює над її ослабленням, готується до різних сценаріїв її дестабілізації, та бачить у можливій дезінтеграції не тільки ризики, а і потенційні стратегічні можливості.

4.2. Геополітичні наслідки розпаду росії для світу та України

Геополітичні наслідки потенційного розпаду росії спрогнозувати досить важко через низку неконтрольованих факторів. Але як явище, така подія буде спонукати до відокремлення конкретних утворень зі складу рф. Проаналізуємо найбільш самостійні регіони, які у разі такої події можуть стати незалежними.

Основними фактором, що може вплинути на самостійність певної республіки є сепаратистський потенціал. Щоб його визначити, треба проаналізувати низку факторів, а саме: етнічну однорідність, історичний досвід державності, релігійну та культурну відмінності, економічну самодостатність, географічна віддаленість та наявність автономістських традицій. На основі цих даних було визначено основні республіки, які мають найбільші шанси отримати незалежність після розвалу рф.

Чеченська Республіка є одним із найяскравіших прикладів. З переважно чеченським населенням та глибоко вкоріненою національною ідентичністю, республіка вже двічі намагалася здобути незалежність, що призвело до двох масштабних воєн з Москвою. Попри формальне перебування у складі рф, Чечня нині має фактично квазідержавний статус з автономною силовою вертикаллю, символікою, релігійною політикою. У випадку політичної кризи на федеральному рівні, регіон має високий потенціал для повторного проголошення незалежності, але за умови мирної чи силової зміни наявного керівництва.

Республіка Татарстан є прикладом економічно розвиненої та національно свідомої одиниці. З населенням близько 4 млн. людей, де понад половина це татари, республіка має історію суверенітетних прагнень. Підтвердженням цього є декларація про суверенітет 1990 року [40]. Релігійна специфіка, сильна регіональна еліта та значні природні ресурси, зокрема нафта, створюють умови для можливої спроби відокремлення у разі ослаблення центральної влади.

Республіка Башкортостан, як і Татарстан, має потужну економічну базу, багатий ресурсний потенціал і стратегічне розташування. При усьому наявному

етнічному розмаїтті, у 1990-х республіка також проголошувала суверенітет [42]. Потенційно можливе посилення сепаратистських тенденцій у поєднанні з республікою Татарстан.

Республіка Саха, регіон Якутія, є прикладом географічно віддаленого та ресурсно багатого регіону на алмази, золото, газ та вугілля. В цьому регіоні якутська ідентичність весь час зазнавала і зазнає утисків, але при цьому вона поступово посилюється. Більше половини населення республіки – якути. На мою думку, всебічна ізоляція та автономні практики управління тільки підсилюють ймовірність відокремлення в разі дезінтеграції рф.

Республіка Дагестан. Попри велику кількість населення, вирізняється надзвичайною етнічною мозаїчністю і складною міжетнічною динамікою. Ісламська ідентичність, історія внутрішніх конфліктів і прикордонне розташування підвищують ймовірність політичної фрагментації. Самостійна державність малоймовірна, однак можливе створення конфедеративних чи квазідержавних структур, що допоможе втримати наявний потенціал до самостійності.

Територія Інгушетії це здебільшого компактне та майже однорідне інгушське населення, яке має слабкий економічний потенціал. Він компенсується високим рівнем національної мобілізації та недовіри до федеральної влади. Історія протестів і конфлікти з Чечнею через територіальні питання підвищують ймовірність участі у ширших кавказьких сепаратистських процесах або потенційного об'єднання з Чечнею при певних несприятливих умовах для республіки.

Республіка Тива, історично незалежна як Тувинська Народна Республіка з 1921 по 1944 роки [49]. Цей регіон рф відзначається високим рівнем національної ідентичності та культурною спорідненістю з Монголією. Незважаючи на слабку економіку, прагнення до незалежності можна реалізувати через підтримку зі сторони Китаю чи Монголії.

Буддистські традиції, етнічна близькість до Монголії та зростаюча політична активність – це все про Республіку Бурятія. Масові втрати бурятів у війні проти України посилили антиімперські настрої і відновили протестний рух на території республіки.

Значні етнокультурні відмінності має і Республіка Калмикія. Незначне населення і слабка економіка обмежують потенціал самостійності, але можливе приєднання до регіонального об'єднання з Бурятією або орієнтація на зовнішні культурні зв'язки.

Республіка Карелія, хоча й має незначну частку корінного етносу (карели налічують близько 7%), зберігає культурно-історичні зв'язки з Фінляндією. У разі зовнішньої підтримки та розпаду федерального центру можуть активізуватися автономістські тенденції. Тим паче історично така подія вже відбувалася. Її назва – Карельське повстання 1921 року. Причин для його початку було дуже багато: місцеве населення часто безперешкодно перетинали фінський кордон, який поступово опинявся під контролем радянських окупантів, що нав'язали несправедливий Тартуський договір. Більшість його умов так і залишилися невиконаними.

Карельські волості не отримали обіцяного самоврядування, залишаючись під контролем кремлівських комісарів, поступово зникла спадкоємність культурних знань, традиції та етнокультурна спадщина не передавались новим поколінням. Рідну мову було заборонено використовувати в освіті та офіційних документах [22]. Сьогоднішня ситуація є схожою, тому існує ймовірність продовження боротьби за незалежність.

Однією з основних причин, чому низка європейських та інших країн бояться розвалу РФ це наявність у останньої ядерної зброї. Цей факт сильно впливає на політику низки країн, навіть тих, що досить радикально ставляться до політики Росії. Якщо говорити про місце розташування ядерних сховищ, то тут мова йде про 12 шахт, з яких 7 розміщено в європейській частині Росії. Одне знаходиться в Сибірі, та по два на Уралі та Далекому Сході: «Белгород-22»,

«Брянск-18» та «Воронеж-45», «Можайск-10», «Оленегорск-22», «Саратов-63», «Трехгорный», «Вологда-20», «Иркутск-45», «Хабаровск-47», «Комсомольск-на-Амуре-31» та «Лесной» та інші [36].

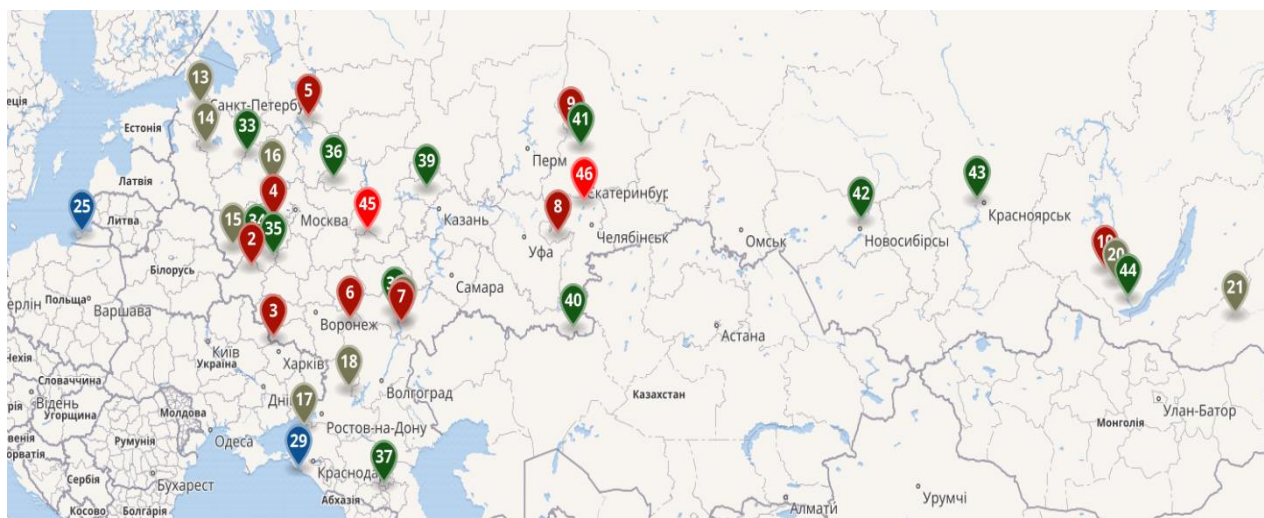

Рисунок 4.3. – Місцезнаходження ядерного озброєння на території росії

Якщо подивитися на рисунок 4.3. – «Місцезнаходження ядерного озброєння на території росії», більшість з наявного арсеналу знаходиться в європейській частині країни [29]. Потенційний розвал росії на окремі суб'єкти господарювання, про які було зазначено раніше, ставить під загрозу глобальну систему безпеки світу. У такому випадку потрібно буде визнавати одразу декілька країн, які мають в своєму розпорядженні ядерне озброєння. Цей факт є одним з небагатьох, які значно сповільнюють та наразі майже унеможливають сценарій, при якому можливий мирний розвал рф.

Україна в цьому плані є більш рішучою. Зникнення головного агресора означало б можливість повернення всіх окупованих територій, відновлення кордонів 1991 року і зниження військових загроз. Україна могла б стати лідером регіону, форпостом Заходу та ключовим гравцем у переформатуванні східноєвропейської безпеки. Крім того, відкрилися б нові можливості для торгівлі, дипломатії та безпекового партнерства з новими державами на уламках рф.

Втім, зникнення централізованої влади на північному сході також могло б створити нові виклики: прикордонну нестабільність, міграційні потоки, спроби реваншу з боку уламків імперії або сплеск етнічного насильства поблизу українських кордонів. Саме тому Україна повинна бути готовою до обох сценаріїв: як до нових можливостей, так і до загроз. Для цього потрібно укріплювати обороноздатність, активно залучати дипломатію та формувати різні регіональні стратегії.

Висновки до розділу 4

Таким чином, майбутній розвиток геополітичної ситуації в російській федерації визначатиметься поєднанням внутрішніх соціально-економічних чинників, політичної кризи, зростаючих регіональних відцентрових тенденцій і впливом зовнішніх акторів. Серед можливих сценаріїв найбільш реалістичними виглядають керована трансформація, за якої зберігається формальна цілісність держави, але з поступовою зміною політичної моделі та регіональним посиленням, і фрагментація, що передбачає розпад країни на кілька утворень через втрату центром контролю над окремими суб'єктами.

Потенційний розпад може мати як неконтрольований, насильницький характер із загрозою масштабного конфлікту, так і відносно мирний, за умов домовленостей еліт на місцях. Ключову роль у цьому процесі можуть відіграти зовнішні гравці, а саме Захід, який прагне послаблення росії як геополітичного опонента та Китай, який зацікавлений у збереженні стабільності для реалізації економічних інтересів. В той же час, КНР може відіграти ключову роль у розвалі рф у разі початку процесу дезінтеграції.

Для України така трансформація рф створює як значні виклики, так і можливості. Передусім це шанс на повернення тимчасово окупованих територій, зниження військової загрози, зміцнення позицій на міжнародній арені, а також посилення впливу на пострадянському просторі. У цьому контексті стратегічним

завданням України має стати підготовка до різних варіантів розвитку подій, з урахуванням як внутрішньої безпеки, так і дипломатичної та інформаційної активності на зовнішньому рівні.

ВИСНОВКИ

Аналіз поточної внутрішньополітичної, соціально-економічної, військової та геополітичної ситуації в російській федерації дозволяє зробити комплексний висновок про глибоку системну кризу, яка охоплює всі ключові сфери функціонування держави. Наявна динаміка внутрішньополітичної ситуації, соціальних факторів, впливу на суспільство військових втрат у своїй сукупності формують тривожну картину можливої ескалації внутрішніх проблем рф. Вони можуть мати довготривалі наслідки як для самої країни, так і для регіональної та глобальної безпеки.

Передусім слід відзначити, що внутрішньополітична ситуація в росії характеризується високим рівнем централізації влади, зосередженням усіх ключових інструментів управління в руках президента та його найближчого оточення. Авторитарна модель управління заснована на репресіях, монополізації інформаційного простору та придушенні інакомислення забезпечила тимчасову політичну стабільність, однак у довгостроковій перспективі ця система демонструє ознаки вичерпання свого потенціалу. Репресивна держава, яка керується силовими структурами втрачає здатність до адекватного реагування на виклики, що виникають з боку громадянського суспільства, регіональних еліт та економічних агентів.

Концентрація влади в руках вузького кола осіб призводить до глибокої відчуженості населення від процесів прийняття рішень. Це породжує зневіру в можливість змін через демократичні механізми та стимулює пасивність, що лише поглиблює соціальну апатію. Разом з тим, внутрішньополітична система все частіше стикається з викликами у вигляді латентного опору – як через мовчазні протести, так і через еміграцію активної частини населення, яка не бачить майбутнього в авторитарній росії.

Соціально-економічна ситуація в країні перебуває у стані наростаючої кризи. Західні санкції, які були запроваджені у відповідь на повномасштабне

вторгнення в Україну, поступово підривають економічний фундамент держави. Обмеження в торгівлі, фінансових трансакціях, експорті високотехнологічної продукції та переміщенні капіталів створюють структурні проблеми, які не вирішуються за допомогою короткострокових адміністративних заходів. Реконфігурація зовнішньоекономічних зв'язків на Схід не компенсує втрати від розриву з ринками ЄС, США та інших розвинених країн.

Особливо гостро проблеми економіки відчуються на рівні домогосподарств та регіонів. Інфляція, скорочення реальних доходів, безробіття, деградація інфраструктури та соціальних послуг – усе це формує невдоволення серед населення. Окремо варто виділити проблему нерівності між регіонами, де віддалені та депресивні території практично втрачають економічну перспективу, що може стати підґрунтям для зростання протестного потенціалу.

Невід'ємною складовою цієї кризи є і соціальні настрої. У суспільстві зростає втома від затяжної війни, що супроводжується не лише економічними втратами, а й втратою людського капіталу. Статистика втрат російських військових, навіть у мінімалістичних офіційних версіях, демонструє катастрофічні масштаби. Дані західних джерел, зокрема британської розвідки, говорять про майже мільйон загиблих та поранених. Ці цифри не можуть не мати впливу на масову свідомість, особливо в умовах, коли значна частина мобілізованих походить із соціально та економічно вразливих регіонів.

Хоча офіційна пропаганда підтримує високий рівень суспільної лояльності до війни, реальні настрої набагато складніші. Окремі дослідження показують, що значна частина населення, а це до 65%, висловлює підтримку мирним переговорам, що свідчить про приховану опозиційність і прагнення до завершення війни. Крім того, символічні форми спротиву, такі як поодинокі протести демонструють, що навіть у жорстко контрольованому суспільстві можливі прояви морального несприйняття насильства та війни. Цей прихований протест поступово формує критичну масу невдоволення, що може активізуватися у разі подальшого загострення ситуації.

Окрему увагу варто приділити впливу військових втрат на загальний морально-психологічний клімат. Багаторічна війна призводить до зростання травматизації суспільства, зниження рівня довіри до влади та формування втоми від мобілізації. Сім'ї загиблих та поранених все частіше залишаються без належної підтримки, а виплати які пропонує держава розглядаються не як підтримка, а як спроба купити мовчання. В умовах коли економіка не забезпечує гідного життя, військова служба дедалі частіше стає єдиним способом заробітку, особливо для мешканців периферійних регіонів. Це формує феномен «економіки смерті», де державна політика перетворює людські втрати на інструмент соціального утримання та контролю.

На тлі цих процесів зростає ймовірність масштабних трансформацій у самій структурі російської державності. Сценарії дезінтеграції росії, які ще кілька років тому вважалися маргінальними, сьогодні розглядаються експертами як цілком можливі. Високий рівень регіональної нерівності, відцентрові настрої в національних республіках, загострення міжелітних конфліктів, конкуренція між силовими структурами та крах централізованої вертикалі управління можуть стати поштовхом до деструктивного розпаду.

Інтереси зовнішніх акторів також не слід ігнорувати. З одного боку, країни Заходу зацікавлені у збереженні контрольованої слабкості росії, яка не здатна до масштабної агресії. З іншого – Китай, Туреччина, Іран та інші регіональні гравці можуть скористатися можливістю для посилення впливу на окремі території або підтримки певних політичних сил. Такий сценарій посилює ризики неконтрольованої фрагментації, військових конфліктів на постросійському просторі, виникнення нових зон нестабільності.

Таким чином, комплексна оцінка стану російської федерації дозволяє зробити висновок, що держава перебуває на межі системної трансформації. Її подальший розвиток визначатиметься поєднанням внутрішніх чинників та зовнішнього тиску. Потенційні наслідки можуть охоплювати як внутрішню

перебудову режиму, так і його повне руйнування із переходом до конфедеративної або навіть фрагментованої структури.

Для України та міжнародної спільноти критично важливо уважно стежити за цими процесами, готуватися до різних сценаріїв розвитку подій та формувати політику, спрямовану на стабілізацію регіону, мінімізацію гуманітарних ризиків і запобігання повторенню агресивної політики в нових формах. Лише скоординована дія глобальних акторів і підтримка демократичних сил усередині росії можуть сприяти формуванню нової безпекової архітектури в Євразії після потенційного занепаду російської імперської конструкції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

- 1) 15 років тому – Дейтонські мирні угоди: віха на шляху НАТО і Балкан. NATO. 2010. URL:
https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_69290.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 04.02.2024)
- 2) 55 років тому триумвірат Брежнєв — Косигін — Підгорний скинув Микиту Хрущова. Згадуємо про партійні інтриги і роль в них керівництва УРСР — в архівних фото. *Бабель*. 2019. URL:
<https://babel.ua/texts/36813-55-rokiv-tomu-triumvirat-brezhnyev-kosigin-pidgorniy-skinuv-mikitu-hrushchova-zgaduyemo-pro-partiyni-intrigi-i-rol-v-nih-kerivnictva-ursr-v-arhivnih-foto> (дата звернення: 02.02.2025)
- 3) Богданьок О. Стасюк А. Спецоперація СБУ: в Росії ліквідували Іллю Киву. Суспільне. 2024. URL:
<https://suspilne.media/633596-specoperacia-sbu-v-rosii-likvidovali-illu-kivu/> (дата звернення: 29.04.2025)
- 4) Боднаров О.Г. Системний підхід до аналізу політичного життя. *Кіровоградський національний технічний університет*. 2009. URL:
<https://dspace.kntu.kr.ua/bitstreams/a0f1ba3d-837f-40e5-8a48-d0ec88345b46/download> (дата звернення: 04.02.2025)
- 5) Британська розвідка зробила прогноз щодо втрат росії на війні у 2025 році. *Главком*. 2025. URL:
https://glavcom.ua/world/observe/britanska-rozvidka-zrobila-prohnoz-shchodo-vtrat-rosiji-na-vijni-u-2025-rotsi-1057118.html?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 03.05.2025)
- 6) Букет Є. Національно-визвольний рух Башкортостану. *Всесвіт*. 2025. URL:
<https://www.vsesvit-journal.com/editorial/natsionalno-vyzvolnyj-ruh-bashkortostanu/> (дата звернення: 05.03.2025)

7) Бунт вагнерівців та антитерористичні заходи: що відбувається у рф. *Слобідський край*. 2023.

URL:

<https://www.slk.kh.ua/news/news/bunt-vagnerivciv-ta-antiteroristicni-zahodi-so-vidbuvaetsa-u-rf.html> (дата звернення: 08.03.2025)

8) Бутурлим О. Постріл у руку: політолог назвав найбільш болючі наслідки війни для економіки Росії. *Уніан*. 2022. URL:

<https://www.unian.ua/economics/other/ekonomika-rosiji-politolog-nazvav-naybilsh-bolyuchi-naslidki-viyn-12548496.html> (дата звернення: 30.04.2025)

9) В Україні сформували з громадян РФ батальйон Сибір: що про нього відомо. 2023. URL:

<https://www.unian.ua/war/sibirskiy-batalyon-shcho-vidomo-pro-batalyon-sibir-yakiy-skladayetsya-z-rosiyan-12435129.html> (дата звернення: 05.03.2024)

10) Ведмеденко І. Найнижчі показники за чверть століття: Росія летить у прірву демографічної катастрофи. 2024. *Уніан*. URL:

<https://www.unian.ua/economics/other/naynizhchi-pokazniki-za-chvert-stolittya-rosiya-letit-u-prirvu-demografichnoji-katastrofi-12753165.html> (дата звернення: 02.05.2025)

11) Війна в Афганістані стала причиною розпаду Радянського Союзу — експерт. *Українське Радіо*. 2019. URL:

<https://ukr.radio/news.html?newsID=85188> (дата звернення: 02.02.2025)

12) Гонка озброєнь. Енциклопедія сучасної України. 2006. URL:

<https://esu.com.ua/article-30777> (дата звернення: 02.02.2025)

13) Григорська Н. ФБК звинуватив у нападі на соратника Навального в Литві експіарника Ходорковського і бізнесмена Невзліна. *NewVoice*. 2024. URL:

<https://nv.ua/ukr/world/countries/leonid-nevzlin-soratnika-hodorkovskogo-zvinuvatili-v-zamahu-na-leonida-volkova-novini-rosiji-50450508.html> (дата звернення: 07.03.2024)

- 14) Денисенко В. Чого хоче Пекін? Економічні відносини РФ та Китаю у 2022-першій половині 2024 рр. *Dsnews*. 2024. URL: https://www.dsnews.ua/ukr/diskussionnyy_klub_ds/ekonomichni-vidnosini-rf-kitay-u-2022-pershiy-polovini-2024-rr-03072024-504039 (дата звернення: 11.05.2025)
- 15) Єнін М.Н. Кривошеїн В.В. Аналіз структурно-функціональний. *ВУЕ*. 2020. URL: <https://surl.li/yiloek> (дата звернення: 16.02.2025)
- 16) Кацімон О. Путін назвав союз із Китаєм «прикладом партнерства» та анонсував свій візит до Пекіна. *Суспільне*. 2025. URL: <https://suspilne.media/1015023-putin-nazvav-souz-iz-kitaem-prikladem-partnerstva-ta-anonsuvav-svij-vizit-do-pekina/> (дата звернення: 11.05.2025)
- 17) Ковальков О. Санкції США проти СРСР у зв'язку із радянською агресією в Афганістані (1980 – 1988рр.) *Міжнародні відносини: історія та сучасність*. 2021. URL: <http://www.americanstudies.history.knu.ua/uk/arxiv/11-2/2021-11-kovalkov-ukr/> (дата звернення: 02.02.2024)
- 18) Крамар О. Верховна Рада визнала Ічкерію тимчасово окупованою росією. *Нормадске*. 2022. URL: <https://hromadske.ua/posts/verhovna-rada-viznala-chechensku-respubliku-ichkeriya-timchasovo-okupovanoyu-rosiyeyu> (дата звернення: 05.03.2025)
- 19) Лівінська Ю. Воєнні конфлікти Російської Федерації з незалежними державами на пострадянському просторі в українському та російському історіографічних дискурсах: дис. канд. іст. наук: Львів, 2023. 219 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Livinska_Yuliia/Voienni_konflikty_Rosiiskoi_Federatsi_i_z_nezalezhnymy_derzhavamy_na_postradianskomu_prostori_v_ukrai.pdf (дата звернення: 25.05.2024)

- 20) Марусяк Б. У складі Збройних сил України створено окремий Карельський національний батальйон. *PromoteUkraine*. 2023. URL: <https://www.promoteukraine.org/uk/u-skladi-zbrojnyh-syl-ukrayiny-stvoreno-okremyj-karelskyj-naczionalnyj-bataljon/> (дата звернення: 10.05.2025)
- 21) Мурза К.Г. Дезінтеграція держави як явище міжнародних відносин. Україна і світ: проблеми історії: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Маріуполь. 2014. С. 172-174. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://repository.mu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1312/1/ukraina_i_svit_2014.pdf (дата звернення: 31.01.2024)
- 22) Нобель-Олійник В. Карельське повстання проти більшовиків. *Антиімперський блок народів*. 2023. URL: <https://abn.org.ua/uk/vyzvolni-ruhy/karelske-povstannya-proti-bilshovykiv-itakarjalaisten-kansannousu/> (дата звернення: 10.05.2025)
- 23) Огризко В. Розпад Росії: загроза чи шанс? *Українська правда*. 2021. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/ogrysko/614c87d67ac7d/> (дата звернення: 16.05.2025)
- 24) Організатором убивства Пригожина може бути секретар Ради безпеки РФ Патрушев – WSJ. *Радіо Свобода*. 2023. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-prygozhyn-patrushev-vbyvstvo/32743037.html> (дата звернення: 29.04.2025)
- 25) Петришина Н.В. Теоретичні підходи до визначення сутності держави. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право. Випуск 14. К., 2011. С. 3-9. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/20860/Petryshyna%20N.V.%20%2014.2011.pdf?sequence=1> (дата звернення: 31.01.2024)

- 26) Російський суд визнав ФБК і штаби Навального екстремістськими. *Українська правда*. 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/06/10/7296696/> (дата звернення: 01.03.2025)
- 27) Руденко С. Український спадщинний дискурс поразки російської ідентичності. *Наукові записки НаУКМА. Історія і теорія культури* 7. Київ, 2024. 69-83 с. URL: <http://nrpcult.ukma.edu.ua/article/view/309683/301117> (дата звернення: 25.05.2024)
- 28) Скільки Путін платить за війну та як Захід посилює тиск на економіку РФ. *РБК-Україна*. 2025. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/skilki-putin-platit-viynu-ta-k-zahid-posilyue-1736876326.html> (дата звернення: 30.04.2025)
- 29) Стратегічні ядерні сили Російської Федерації. *Вікіпедія*. URL: <https://surl.li/wvjrer> (дата звернення: 12.05.2025)
- 30) Сутність та особливості історико-порівняльного методу правових досліджень М. Ковалевського. *Віче*. 2010. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2110/> (дата звернення: 16.02.2024)
- 31) У Великій Британії розробляють сценарії на випадок розпаду Росії, – The Times. *Еспресо*. 2023. URL: <https://espresso.tv/u-velikiy-britanii-rozroblyayut-stsenarii-na-vipadok-rozpadu-rosii-the-times> (дата звернення: 12.05.2025)
- 32) У Китаї надрукували карти, де Сибір належить йому. *Вівіком*. 2023 URL: <https://api.visicom.ua/uk/posts/chinesemap270223> (дата звернення: 11.05.2025)
- 33) Федоренко Ю. У збирача земель щось пішло не так: Путін фактично подарував Китаю російський Далекий Схід. *Obozrevatel*. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/russia/u-zbiracha-zemel-schos-pishlo-ne-tak-putin-faktichno-podaruvav-kitayu-rosijskij-dalekij-shid.htm> (дата звернення: 11.05.2025)

- 34) Функціональна сітка AGIL. *Stud.com.ua*. URL:
https://stud.com.ua/158650/sotsiologiya/funktsionalna_sitka_agil (дата звернення:
16.02.2025)
- 35) Чупрій Л. Готра О. Перспективи розпаду Росії в умовах глобальних викликів. *Геополітичні пріоритети України. Перспективи розпаду Росії в умовах глобальних викликів*. 2024. 49-62 с. URL:
<http://geopolitics-of-ukraine.uzhnu.edu.ua/article/view/317137/307673> (дата
звернення: 26.05.2024)
- 36) Які міста в РФ є ключовими для ядерного арсеналу, і чи можна їх захопити. *Defense Express*. 2023. URL:
https://defence-ua.com/minds_and_ideas/jaki_mista_v_rf_je_kljuhovimi_dlja_jadernogo_arsenalu_i_chi_mozhna_jih_zahopiti-11781.html
- 37) Ялівець Г. У Росії зафіксували вимирання населення восьмий рік поспіль. 2024. *Цензор.нет*. URL:
https://censor.net/biz/news/3473959/u_rosiyi_zafiksuvaly_vymyrannya_naselennya_vosmyyi_rik_pospil (дата звернення: 02.05.2025)
- 38) 80% башкир поддерживают. Вторжение России в Украину усилило стремление к независимости в Башкортостане — башкирский активист. *NewVoice*. 2024. URL:
<https://nv.ua/world/geopolitics/posle-vtorzheniya-rossii-v-ukrainu-v-bashkortostane-usililos-stremlenie-k-nezavisimosti-novosti-rossii-50422110.html>
(дата звернення: 05.03.2024)
- 39) Гальперович Д. Первая чеченская война и агрессия в Украине: 30 лет безнаказанности. 2024. URL:
<https://www.golosameriki.com/a/pervaya-chechenskaya-vojna-i-agressiya-v-ukraine-30-let-beznakazannosti/7899888.html> (дата звернення: 05.03.2025)

- 40) Декларация про государственный суверенитет Татарской ССР. URL: https://gossov.tatarstan.ru/about/history/declaration_o_suverenitet (дата звернения: 07.05.2025)
- 41) Дочь Путина купила долю в подрядчике Газпрома и Роснефти. 2023. *Хартия 97*. URL: <https://charter97.org/ru/news/2023/12/30/577597/> (дата звернения: 03.05.2025)
- 42) Духнич О. 80% за независимость от РФ. Что происходит в Башкортостане, как там относятся к войне в Украине и почему идут воевать. *NV*. 2024. URL: <https://nv.ua/world/countries/mobilizaciya-v-rossii-pochemu-bashkortostan-hochet-nezavisimosti-i-podderzhivaet-ukrainu-gabbasov-50421329.html> (дата звернения: 07.05.2025)
- 43) Козлов В. О добровольном взносе с фигурантов списка Форбс. *Newsland*. 2025. URL: <https://newsland.com/post/7861835-o-dobrovolnom-vznose-s-figurantov-spiska-forbs> (дата звернения: 07.03.2024)
- 44) Легион Свобода России. URL: <https://legionliberty.army/> (дата звернения: 10.05.2025)
- 45) После начала войны из России уехало более 650 тысяч человек — *The Bell*. Важные истории. 2024. URL: <https://istories.media/news/2024/07/16/posle-nachala-voini-iz-rossii-uekhalo-bolee-650-tisyach-chelovek-the-bell/> (дата звернения: 12.05.2025)
- 46) Росстат констатировал вымирание России восьмой год подряд. *The Moscow Times*. 2024. URL: <https://www.moscowtimes.ru/2024/02/16/rosstat-konstatiroval-vimiranie-rossii-vosmoi-god-podryad-a121971> (дата звернения: 02.05.2025)
- 47) Русский Добровольческий Корпус. URL: <https://rusvolcorps.com/> (дата звернения: 10.05.2025)

- 48) Сатпаєв М. Татарстан: геть від Москви по-казанськи. *Український інтерес*. 2024. URL: <https://uain.press/articles/tatarstan-get-vid-moskvi-po-kazanski-202534> (дата звернення: 05.03.2025)
- 49) Сатпаєв М. Тува, Тувинська Народна Республіка, Шойгу і сепаратизм. *Український інтерес*. 2024. URL: <https://uain.press/articles/tuvinska-narodna-respublika-shojgu-i-separatizm-249939> (дата звернення: 10.05.2025)
- 50) Суд утвердил Фургалу 22 года колонии по делу о заказных убийствах *Сибирь.Реалии*. 2024. URL: <https://www.sibreal.org/a/sud-utverdil-furgalu-22-goda-kolonii-po-delu-o-zakaznyh-ubiystvah/33128010.html> (дата звернення: 06.03.2024)
- 51) Тимофеев А. Росстат: восемь регионов России производят половину ВВП страны. *Аргументы и факты*. 2022. URL: <https://aif.ru/money/economy/rosstat-vosem-regionov-rossii-proizvodyat-polovinu-vvp-strany> (дата звернення: 03.03.2024)
- 52) У бизнесменов рф отбирают предприятия. *Freedom*. 2024. URL: https://www.youtube.com/watch?v=XigzCTVDTR8&ab_channel=%D0%A2%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BBICTV (дата звернення: 05.04.2024)
- 53) Eric V. Larson, Bogdan Savych Operation Allied Force. *JSTOR*. 2006. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep13815.11?seq=4> (дата звернення: 04.02.2024)
- 54) Gessen K. Could Putin Lose Power? *The New Yorker*. 2023. URL: <https://www.newyorker.com/news/the-weekend-essay/could-putin-lose-power> (дата звернення: 27.05.2024)
- 55) Gessen M. The future is history: How totalitarianism reclaimed Russia. New York: Granta books, 2017. 528 p.

- 56) John A. Tirpak Deliberate Force. *Air Space forces*. 1997. URL: <https://www.airandspaceforces.com/article/1097deliberate/> (дата звернення: 04.02.2024)
- 57) Kennedy P. The Rise and Fall of the Great Powers. UK: Unwin Hyman, 1987. 704 p.
- 58) Pjotr S. Moscow bomb kills pro-Russia paramilitary leader from Ukraine. *The Guardian*. URL: https://www.theguardian.com/world/2025/feb/03/moscow-bomb-kills-pro-russia-paramilitary-leader?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 29.04.2025)
- 59) Russia Demographics. *Worldometr*. 2025. URL: <https://www.worldometers.info/demographics/russia-demographics/> (дата звернення: 02.05.2025)
- 60) The Russian presidential elections and the tasks of the working class. 2024. WWSWS. URL: <https://www.wsws.org/en/articles/2024/03/19/elfl-m19.html> (дата звернення: 02.05.2024)
- 61) Three in Four Russians Expect Military Victory over Ukraine. *The Chicago Council on Global Affairs*. 2025. URL: <https://globalaffairs.org/research/public-opinion-survey/three-four-russians-expect-military-victory-over-ukraine?utm> (дата звернення: 03.05.2025)
- 62) Treisman D. After the Deluge: Regional Crises and Political Consolidation in Russia. *The University of Michigan Press*. 2001. 262 с. URL: https://books.google.kg/books?id=FPXS2tYCPgAC&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbp_book_other_versions_r&cad=3#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 27.05.2024)

САНКЦІЇ ЄС ПРОТИ РОСІЇ У ВІДПОВІДЬ НА ПОВНОМАСШТАБНЕ ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ

ІНДИВІДУАЛЬНІ ОБМЕЖЕННЯ ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІЧНИЙ СЕКТОР ЕНЕРГЕТИЧНИЙ СЕКТОР ТРАНСПОРТНИЙ СЕКТОР ТЕХНОЛОГІЧНИЙ СЕКТОР ВІЗОВА ПОЛІТИКА ІНФОРМАЦІЙНИЙ СЕКТОР

Перший пакет санкцій 23 лютого

Заморожування активів, заборона надавати кошти, заборона на поїздки територією ЄС для 351 депутата держдуми Росії та 27 фізичних та юросіб: міністрів, бізнесменів, офіцерів, банків

Забора на фінансування рф, її уряду та Центробанку

Обмеження економічних відносин з невідконтрольними уряду територіями Донецької та Луганської областей

Доповнення першого і третього пакетів санкцій 9 березня

Заморожування активів, заборона надавати кошти, заборона на поїздки територією ЄС для ще 160 осіб: 146 членів Ради Федерації рф, 14 бізнесменів

Розширено перелік юросіб, організацій та органів на яких поширюється заборона щодо інвестиційних послуг, інструментів грошового ринку та кредитів

Забора на продавати, постачати, морські навігаційні товари та технології будь-якої фізичній чи юросі, організації в Росії, зокрема для розміщення на борт судна під прапором Росії

П'ятий пакет санкцій 8 квітня

Заморожування активів, заборона надавати кошти, заборона на поїздки територією ЄС для ще 217 фізичних та 18 юросіб: чиновників, бізнесменів, пропагандистів, членів їх сімей, 4 банків, компанії військово-оборонної промисловості

Розширена заборона на депозити, на крипто-гаманці, на продаж банків і переказних цінних паперів, деномінованих у будь-якій офіційній валюті держав ЄС

Загальна заборона на участь російських компаній у держзакупівлях у ЄС

Виключення будь-якої фінансової підтримки російських державних органів

Забора на надавати доступ до портів ЄС російським суднам з денним вантажем

Забора на російським авіотранспортним підприємствам перевозити деякі вантажі в межах ЄС

Забора на купувати, імпорту російського вугілля в ЄС, починаючи з серпня 2022 року

Подальша заборона на експорт авіаційного палива, електроніки, програмного забезпечення, транспортного обладнання

Забора на імпорту деревини, цементу, добрив, морепродуктів, лікеру

Другий пакет санкцій 25 лютого

Заморожування активів президента Росії та міністра закордонних справ

Розширення санкцій на членів РНБО рф та решту депутатів держдуми Росії

Забора на лістингу і надання послуг щодо акцій російських держкомпаній на торгових майданчиках ЄС

Забора на прийом окремих депозитів від громадян або резидентів Росії

Забора на тримати рахунки російських клієнтів у Центральних депозитаріях цінних паперів ЄС

Забора на продажу номінованих у євро цінних паперів російським клієнтам

Забора на продажу, постачання, передачі або експорту до Росії окремих товарів і технологій у нафтопереробці

Забора на експорт товарів і технологій в авіаційній і космічній промисловості, на надання послуг страхування, перестрахування та техобслуговування

Обмеження на експорт товарів і технологій подвійного призначення, певних товарів і технологій, які можуть сприяти технологічному вдосконаленню Росії II сектору оборони та безпеки

Скасовано спрощений візовий режим для дипломатів, інших російських чиновників та бізнесменів

Шостий пакет санкцій 3 червня

Заморожування активів, заборона надавати кошти, заборона на поїздки територією ЄС для ще 65 фізичних та 18 юросіб: військовослужбовців, колаборантів, чиновників, політиків, бізнесменів, членів їх сімей, оборонних компаній, фінансових організацій

Забора на надавати Росії бухгалтерські, консультативні послуги

Забора на SWIFT ще для 3 російських банків

Розширено перелік осіб і організацій, яких стосуються експортні обмеження щодо товарів і технологій подвійного використання

Розширена заборона на експорт товарів і технологій, які сприяють вдосконаленню сектору оборони та безпеки Росії

Поетапна заборона купувати, імпорту або передачі сирої нафти та деяких нафтопродуктів з Росії, з винятком для держав ЄС, які не мають альтернатив

Призупинено трансляцію телеканалів «Росія РТР», «РТР Планета», «Росія 24», «ТВ Центр Інтернешнл»

Третій пакет санкцій 28 лютого

Заморожування активів, заборона надавати кошти, заборона на поїздки територією ЄС для ще 26 осіб та однієї юросі: бізнесменів, які працюють у нафтовому, банківському та фінансовому секторах, міністрів, офіцерів, пропагандистів

Забора на здійснювати операції з Центробанком Росії або будь-якою юросі, організацією, що діє від його імені

Скасовано дозвіл на посадку, зліт або політ над територією ЄС будь-якому літаку Росії

Доповнення третього пакету санкцій 2 березня

Призупинено трансляцію телеканалів «Sputnik» і «Russia Today»

Забора на SWIFT для 7 російських банків

Забора на інвестувати, сприяти майбутнім проєктам, які співфінансуються Російським фондом прямих інвестицій

Забора на продавати, постачати, передавати або експортувати банноти, деноміновані в євро, до Росії

Сьомий пакет санкцій 21 липня

Розширена заборона на прийняття депозитів

Запроваджено декларування активів осіб, підданих санкціям

Розширена заборона на експорт товарів і технологій, які сприяють вдосконаленню сектору оборони та безпеки Росії

Розширена заборона на доступ до портів на шлюзі ЄС

Забора на купувати, імпорту російського золота, ювелірних виробів

Доповнення сьомого пакету санкцій 22 липня

Заморожування активів, заборона надавати кошти, заборона на поїздки територією ЄС для ще 54 фізичних та 10 юросіб: політиків, пропагандистів, бізнесменів, оборонних та промислових компаній, фінансових організацій

26 липня
Продовжено економічні санкції проти Росії до 31 січня 2023 року

9 вересня
Повністю призупинено спрощений візовий режим з Росією

14 вересня
Продовжено індивідуальні санкції проти громадян Росії, відповідальних за агресію проти України, до 15 березня 2023 року

Четвертий пакет санкцій 15 березня

Заморожування активів, заборона надавати кошти, заборона на поїздки територією ЄС для ще 15 фізичних та 9 юросіб: бізнесменів, пропагандистів, компаній авіаційного, військового та подвійного призначення, суднобудувальників та машинобудувальників

Забора на російським фізичним чи юросіям надавати будь-які послуги кредитного рейтингу

Забора на всіх операцій з певними державними підприємствами

Торговельні обмеження щодо чавуну, сталі, предметів розкоші

Розширено перелік осіб на яких накладаються суворі експортні обмеження товарів подвійного призначення, товарів і технологій, які сприяють технологічному вдосконаленню сектору оборони та безпеки Росії

Повне обмеження експорту обладнання, технологій і послуг для енергетичної галузі

Забора на нових інвестицій в енергетичний сектор Росії

Восьмий пакет санкцій 6 жовтня

Заморожування активів, заборона надавати кошти, заборона на поїздки територією ЄС для фізичних та юросіб: політиків, пропагандистів, військових чиновників, оборонних та промислових компаній

Повна заборона надання гарантії криптовалюти, рахунків або депозитарних послуг російським особам і резидентам

Обмеження економічних відносин з невідконтрольними уряду територіями Запорізької та Херсонської областей

Розширена заборона на імпорту сталевих продуктів, деревини, паперу, дорогоцінного каменю та металів з Росії

Забора на громадянам ЄС обіймати будь-які посади в управлінні певних російських організацій і компаній

Забора на надавати Росії архітектурні та інженерні послуги, консалтингові послуги з IT та юридичні консультації

Поетапна заборона здійснювати морські перевезення та надавати технічну, фінансову допомогу пов'язану з морським транспортуванням до третіх країн сирої нафти або нафтопродуктів Росії

Розширена заборона на експорт товарів і технологій, які сприяють вдосконаленню сектору оборони та безпеки Росії

Забора на продажу, постачання, експорту цивільної вогнепальної зброї та її компонентів і боєприпасів, транспортних засобів і обладнання, запасних частин

Поширено дію заборони Російського морського флоту відшкодування на підприємства, які перевіряють російські та неросійські кораблі

Обмежено продаж, постачання, експорт товарів, які використовуються в авіаційному секторі

Інфографію створено за даними Ради Європи станом на 6 жовтня 2022 року

СЛОВО І ДІЛО